

Univerzita Palackého v Olomouci

Přírodovědecká fakulta

Katedra rozvojových a environmentálních studií

**Vojenská hranice a její vliv na etnicky diverzifikovanou
oblast západního Balkánu**

Bakalářská práce

David LUKÁŠ

Studijní program B 1301 Geografie

Studijní obor Mezinárodní rozvojová studia

Prezenční studium

Vedoucí práce: Mgr. Eva KOMLOSSYOVÁ

Olomouc 2017

Bibliografická identifikace:

Jméno a příjmení autora: David Lukáš

Název práce: Vojenská hranice a její vliv na etnicky diverzifikovanou oblast západního Balkánu

Typ práce: Bakalářská

Pracoviště: Katedra rozvojových a environmentálních studií

Vedoucí práce: Mgr. Eva Komlossyová

Rok obhajoby práce: 2017

Abstrakt: Bakalářská práce se zaměřuje na mapování historie a vývoje Vojenské hranice v regionu západního Balkánu a na problematiku etnických skupin na území bývalé Vojenské hranice. Cílem práce je objasnit proč vznikla a koho měla chránit. Zkoumá také, jaký vliv měla Vojenská hranice na etnickou rozmanitost dané oblasti a proč zde v minulosti často docházelo ke vzájemným nevraživostem a konfliktům mezi jednotlivými etniky, které vyvrcholily ve 20. století.

Klíčová slova: Vojenská hranice, Balkán, Srbsko, Bosna, Chorvatsko, Srbové, Chorvaté, Bosňáci, Osmané, Turecko, válka, konflikt

Počet stran: 54

Jazyk: čeština

Bibliographical identification:

Author's first name and surname: David Lukáš

Title: Military frontier and its influence on ethnically diversified area of Western Balkans

Department: Department of Development & Environmental Studies

Type of thesis: Bachelor

Supervisor: Mgr. Eva Komlossyová

The year of presentation: 2017

Abstract: This thesis focuses on the mapping of the historical development of the Military Frontier in the Western Balkans and the issue of ethnic diversity in the area of the former Military Frontier. The aim is to clarify why it was established and who was supposed to be protected by the Military Frontier. It also examines the Military Frontier's effects on the ethnic diversity in the region and the causes of the mutual animosity and conflicts amidst the ethnic groups that escalated during the twentieth century.

Key words: Military Frontier, Balkans, Serbia, Bosnia, Croatia, Serbs, Croats, Bosniaks, Osmans, Turkey, war, conflict

Number of pages: 54

Language: Czech

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně za pomoci citované literatury a použitých zdrojů pod vedením Mgr. Evy Komlossyové.

V Olomouci, květen 2017

.....

podpis

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
Přírodovědecká fakulta
Akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **David LUKÁŠ**
Osobní číslo: **R13440**
Studijní program: **B1301 Geografie**
Studijní obor: **Mezinárodní rozvojová studia**
Název tématu: **Vojenská hranice a její vliv na etnicky diverzifikovanou oblast
západního Balkánu**
Zadávající katedra: **Katedra rozvojových studií**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Bakalářská práce se zaměřuje na mapování historie a vývoje Vojenské hranice v regionu západního Balkánu a na problematiku etnických skupin na území bývalé Vojenské hranice. Cílem práce je objasnit proč vznikla a koho měla chránit. Zkoumá také, jaký vliv měla Vojenská hranice na etnickou rozmanitost dané oblasti a proč zde v minulosti často docházelo ke vzájemným nevraživostem a konfliktům mezi jednotlivými etniky, které vyvrcholily ve 20. století.

Rozsah grafických prací: **dle potřeby**
Rozsah pracovní zprávy: **10 - 15 tisíc slov**
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**
Seznam odborné literatury:

WEITHMANN, Michael W. Balkán: 2 000 let mezi východem a západem. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-199-7.

HLADKÝ, Ladislav. Bosenská otázka v 19. a 20. století. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2005. ISBN 80-210-3674-5.

PELIKÁN, Jan. Dějiny Srbska. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Dějiny států. ISBN 80-7106-671-0.

ŽÁČEK, Václav a Velimir STARČEVIĆ. Dějiny Jugoslávie. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1970.

GLENNY, Misha. Balkán 1804-1999: nacionalismus, válka a velmoci. 1. vyd. Praha: BB art, 2003. 547 s. ISBN 8072579762.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Eva Komlossyová**
Katedra rozvojových studií

Datum zadání bakalářské práce: **6. května 2016**
Termín odevzdání bakalářské práce: **15. dubna 2017**

L.S.

prof. RNDr. Ivo Frébort, CSc., Ph.D.
děkan

doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 6. května 2016

Obsah

Obsah.....	6
Seznam obrázků	8
Seznam tabulek	8
Úvod	9
Cíle a metody	11
1. Historie jihovýchodní Evropy	12
1.1 Antické období	12
1.2 Příchod Slovanů na Balkán	13
1.3 Vzestup Uher a příchod Osmanů do Evropy.....	13
1.4 Osmansko-uherské války	14
1.5 Osmansko-rakouské války	15
1.6 Balkán v období vzestupu nacionalismu	16
1.7 Balkán v období 1. světové války	18
1.8 Balkán v období 2. světové války	19
1.9 Titova Jugoslávie.....	20
2. Vojenská hranice v regionu západního Balkánu	22
2.1 Vymezení regionu západního Balkánu.....	22
2.2 Etnická diverzita a střetávání konfesí v regionu západního Balkánu.....	25
2.3 Počátky Vojenské hranice a její vývoj	27
2.4 Příchod nových etnik a jejich výhody	30
3. Vliv a dopady Vojenské hranice na region	32
3.1 Národnostní nejednotnost a etnické rozdíly	32
3.2 Počátky etnické nevraživosti a vznik společného státu.....	34
3.3 Nacionalismus v pozadí Titovy vlády	37
3.4 Občanská válka v Jugoslávii	39

3.4.1 Srbská menšina v Krajině.....	39
3.5 Dopady na migraci a rozmístění obyvatelstva	41
3.5.1 Srbsko.....	41
3.5.2 Chorvatsko	41
3.5.3 Bosna a Hercegovina.....	44
3.6 Zhodnocení vlivu Vojenské hranice na region západního Balkánu	47
Závěr.....	49
Seznam použité literatury	51

Seznam obrázků

Obrázek 1 – Vojenská hranice (vyznačena svislým pruhováním) na konci 18. století.....	24
Obrázek 2 – Pevnost Sisak z počátku 16. století v Banské hranici v Chorvatsku	28
Obrázek 3 – Modrou barvou vyznačené oblasti s převažujícím srbským obyvatelstvem a bíle ohraničená hranice Republiky Srbské Krajiny	40
Obrázek 4 – Náboženská struktura Chorvatska v roce 1991. Červeně vyznačené oblasti s převažujícím katolicizovaným obyvatelstvem – Chorvaté. Modře vyznačeny převážně ortodoxní oblasti – Srbové.	42
Obrázek 5 - Náboženská struktura Chorvatska v roce 2001. Červeně vyznačené oblasti s převažujícím katolicizovaným obyvatelstvem – Chorvaté. Modře vyznačeny převážně ortodoxní oblasti – Srbové.	43
Obrázek 6 – Etnická struktura Bosny a Hercegoviny v roce 1991	45
Obrázek 7 – Politická mapa Bosny s jednotlivými kantony	46

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Vývoj jednotlivých etnik v Bosně ve 20. století	44
Tabulka 2 – Složení populace v Bosně a Hercegovině v roce 2013	47

Úvod

Pojem Balkán v podvědomí mnoha lidí evokuje myšlenky na nedávnou válku a s tím související zaostalost regionu. Pouze málo lidí ale zná historické události, které tomu předcházely. Mě osobně oblast Balkánu ovlivňuje od doby, kdy jsme jezdili na dovolenou do Chorvatska a cestou přes vnitrozemí jsme míjeli rozstřílené domy, odstavené tanky nebo nápisy v srbské cyrilici. Tyto vzpomínky mě později ovlivnily natolik, že jsem se začal z vlastní iniciativy o Balkán zajímat. Jedná se o region s pohnutou historií, který byl v minulosti ovlivňován různými mocenskými sférami. Po staletí zažívaly balkánské národy především útlak a žily pod nadvládami evropských, resp. světových mocností, které zároveň bojovaly proti sobě. Z cizí iniciativy se tak vlastně tyto národy rázem stavěly proti sobě. Abychom tomu správně rozuměli, nejednalo se vždy o přímý boj se zbraní v ruce, ale šlo spíše o jisté ideologické přiřazení k celé státně-politické doktríně, která převažovala v dané oblasti. Nejdříve se ale mezi balkánské národy jako klín vrazilo rozdílné náboženství, které představovalo rozdíl mezi východní a západní částí Římské říše. Později pak byly tyto mocenské útvary prakticky substituovány Habsburskou a Osmanskou říší. Jejich třecí plocha probíhala právě na Balkáně a byla mnohem třaskavější než v případě předchozích aktérů. To ještě více zapříčinilo rozdíly mezi jednotlivými národy v Habsburské, resp. Osmanské sféře vlivu. Osmanské drancování iniciovalo útěk obyvatelstva, ve skutečnosti však můžeme hovořit o výměně nebo přesunu, kdy Chorvaty opuštěné oblasti dosídlili prchající Srbové. Následně vzniklá Vojenská hranice na přelomu 15. a 16. století pak do oblasti přilákala díky svým výhodám pro její obyvatele další dosídlence, kteří zde v průběhu času pevně zakořenili a stali se nedílnou součástí těchto území. Ačkoli většinu z hraničářské pěchoty tvořili převážně domácí obyvatelé, dostali se do těchto oblastí při procesu osídlování i jiné národnostní živly, a to v několika vlnách. Po upevnění islámu v Bosně a Hercegovině a konverzi většiny jejího obyvatelstva na novou víru se v regionu etabloval ještě další etnický prvek. Tyto historické události zanechaly na místním obyvatelstvu vliv. Rozdílné náboženství, válečné konflikty a v neposlední řadě také nacionalistické výboje. Tyto faktory ovlivnily samozřejmě všechny společnosti v průběhu staletí, ale na Balkáně se od začátku střetávaly s různorodou strukturou obyvatelstva vzájemně promíchanou na poměrně malém prostoru. Můžeme se domnívat, že tato velmi pestrá mozaika jednotlivých národů byla náchylnější k těmto vlivům, které se jich vzájemně velmi úzce dotýkaly. Vznikly tak určité rozpory, které mnohdy rozdělují obyvatele dnešních suverénních států na jednotlivá etnika, mezi kterými můžeme sledovat stálé napětí. Eskalaci napětí bylo možné sledovat v několika vlnách v průběhu staletí. Vždy se jednalo o období zvýšeného nacionalismu zapříčiněného

nejasnou politickou situací ve státním zařízeních. Zpravidla se jednalo o období válek nebo pádů politických režimů, při kterých si jednotlivé etnické skupiny chtěly přivlastnit území toho jiného etnického žilvu z více či méně objektivních důvodů podložených historickými událostmi. Zřízení Vojenské hranice před půl tisíciletím se stalo důležitým milníkem v historii Balkánských států, které byly nuceny ve svém dalším historickém vývoji přijmout místo své dosavadní etnické homogenity novou národnostní diverzitu.

Cíle a metody

Cílem této bakalářské práce je objasnění důvodů, které iniciovaly vznik Vojenské hranice a zvážení jejích dopadů na region západního Balkánu. Konkrétně se bude tato práce věnovat problémům místních etnik a jejich vzájemné nesnášenlivosti, která úzce souvisí s etnickým nacionalismem a bude posuzovat vliv Vojenské hranice na celkové etnické složení nejen na jejím území, ale i v rámci regionu západního Balkánu. Použitím metody rešerše nejprve v první kapitole přiblížím historii celého regionu a nastíním důvody vzniku Vojenské hranice. V druhé kapitole v krátkosti uvedu pojem Balkán a vymezím oblast Vojenské Hranice. Zároveň se v kapitole bude práce věnovat otázkám vzniku hranice, struktury jejího obyvatelstva a důvodům, které je sem přivábily. V následující kapitole se práce zaměří na zhodnocení vlivů Vojenské hranice. Zváží náboženské a nacionalistické problémy obyvatel regionu a zaměří se na události, které proti sobě jednotlivé skupiny obyvatel postavily v průběhu času a vyvrcholily občanskou válkou v 90. letech 20. století. Vlastním přínosem bude zhodnocení v závěru práce, které posoudí, jestli vznik Vojenské hranice měl vliv na etnické problémy a přispěl k nevráživosti mezi jednotlivými etniky. V této závěrečné pasáži také pomocí censů z minulých let porovnam situaci před a po občanské válce v 90. letech s ohledem na rozmístění jednotlivých etnik. Pro vypracování této práce jsem používal různé zdroje. Z těch nejdůležitějších byla kniha *Balkán: 2000 let mezi východem a západem* od Michaela W. Weithmanna z roku 1996, dále potom *Dějiny Srbska* od Jana Pelikána a kolektivu z roku 2005 nebo kniha *Bosenská otázka v 19. a 20. století* od Ladislava Hladkého také z roku 2005. Pro vypracování jsem také použil několik elektronických zdrojů v podobě akademických článků, např. autorky Anidy Sokol z Římské univerzity nebo Jamese Tallona.

1. Historie jihovýchodní Evropy

Pokud chceme dobře pochopit, co předcházelo vzniku Vojenské hranice, musíme znát alespoň stručně historické události v tomto regionu. Jejich výčet se může zdát na první pohled dlouhý, ale fakticky se jedná o výčet těch nejdůležitějších milníků v historii tohoto regionu.

1.1 Antické období

Jihovýchodní Evropa byla po staletí označována jako evropské předpolí mocenských styků. Původní domovina národů Ilyrů na západě a Thráků na východě. Weithmann (1996) ve své knize *Balkán: 2000 let mezi východem a západem* využívá prohlášení dějepisce Hérodota, který tvrdil, že Thrákové jsou po Indech nejlidnatější národ, který by byl v zásadě neporazitelný, ale jejich nesvornost jim neumožňuje sjednotit se a zůstávají tak bezmocní. Neschopnost sjednocení se bude ještě v budoucnu trápit mnohé národy na Balkáně. Po smrti Alexandra Velikého nastoupila na scénu Říše Římská. Její expanzivní charakter a vynikající státnické umění Římanů v období mezi 2. stoletím před Kristem a 4. stoletím po Kristu sjednotilo většinu zdejších národů a kmenů. Řím si tak podmanil území jihovýchodní Evropy. Spekuluje se, že v tomto období dosáhla jihovýchodní Evropa takové vyspělosti, ke které již nikdy nedospěla. Římané ovládli Dalmácii, pronikali do Panonie, ve východní části vytvořili provincie Thrákii a Moesii. Položili základní kameny dnešních významných měst (např. Bělehrad, Sofia, Skopje), vystavěli silnice, viadukty apod. Zavést latinu jako výsadní jazyk na celém území se jim ale nepovedlo a středem jihovýchodní Evropy tak probíhala jazyková hranice. Západ mluvil převážně latinsky, východní část používala řečtinu. Již zde můžeme vidět první rozdělení na dva odlišné kulturní prostory. Nešlo však pouze o jazykovou odlišnost. Rozdílné bylo také náboženství. Ze západní části říše přicházelo křesťanství římskokatolické, naopak z východu to bylo náboženství v tzv. řeckém pojetí – křesťanská ortodoxie. (WEITHMANN, 1996) V roce 395 pak došlo k zásadní události. Správa celého impéria z Říma již dále nebyla únosná a říše tak byla rozdělena na dvě části. Vzniklo nové hlavní město na Bosporu – Konstantinopol. Zatímco západní říše v roce 476 zanikla během stěhování národů, východní říše se postupně proměňovala v Byzanc. Od svého vzniku byla Byzantská říše vystavena pustošivým vpádům bojových skupin a kmenů. Od 6. století pak na balkánské území vstoupily nové kmeny Slovanů. (ŽÁČEK a STARČEVIĆ, 1970)

1.2 Příklad Slovanů na Balkán

Konec 6. a začátek 7. století nabídl nový pohled na etnické a politické poměry na Balkáně. Do oblasti dorazily slovanské kmeny a obsadily takřka celý Balkánský prostor. Slované přišli hledat novou půdu k trvalému osídlení a to se jim podařilo. Během 3 až 4 generací se zde pevně usadili a svým počínáním v dnešní době udivují mnoho odborníků. Tak rychlé rozšíření jednoho národa s převažující etnickou silou v tak rozlehlém geografickém prostoru nemělo v dějinách obdoby. V tomto období zde dorazily také kmeny Chorvatů a Srbů. Jejich podobný jazyk nasvědčuje, že přišli spolu nebo byli alespoň v minulosti sousedícími kmeny. V prostoru Balkánu se ale jejich cesty rozcházejí. Chorvaté budou tíhnout k západu, Srbové směrem k Byzanci. Chorvatské kmeny obsadily území Slavonie a Posávi a pronikaly dále na jih směrem k Dalmácii. Srbové svoje první osady založili v dnešní Černé Hoře (Zeta) a v historickém regionu Raška. Stojí za zmínku, že oba kmeny byly v příchodu mezi již usídlenými kmeny Slovanů na vyšším společenském stupni a v následné době dokázaly založit velké územní celky v čele s vládcem – županem. Především Srbské království dosáhlo ve 14. století svého největšího územního i politického rozmachu a právě v tomto období vznikla idea „Velkého Srbska“. Naopak Chorvatům se na severu ustavil nový soused, který později citelně ovlivnil jejich samostatný vývoj. (WEITHMANN, 1996) Vzestup středověkého Srbska je datován do 11. a 12. století. Velké rody srbských županů a následně dynastie Nemanjovců dokázaly rozšířit svá území do oblasti dnešní Makedonie, severního Řecka, Bulharska a Černé Hory. Územní expanze na úkor dosluhující Byzantské říše vynesla Srbsko do pozice mocenského hegemona na Balkáně. Po smrti Štěpána Dušana a bitvě na Kosově poli byl ale osud Srbska zpečetěn. Rozpad na řadu malých knížectví ukončil sen o Velkém Srbsku. (BEDNAŘÍKOVÁ a kol., 2006)

1.3 Vzestup Uher a příchod Osmanů do Evropy

Dalším důležitým milníkem v historii jihovýchodní Evropy byl příchod Maďarů, jakožto kočovného kmene, který si posléze podrobil prakticky celou Panonskou nížinu od dnešní Šoproně po Temešvár. Stalo se tak na přelomu 9. a 10. století. Po několika porážkách od Německa Maďaři přijali křesťanství a dovršili tím své poevropštění a stali se pevnou součástí středoevropského prostoru. Vznikl tak Uherský stát v čele s králem a se silnou západní orientací jak náboženskou, tak politickou. Poprvé od počátku tisíciletí je zde silný státní útvar, který má expanzivní rysy. (KONTLER a PRAŽÁK, 2001) V roce 1102 byla vytvořena personální unie Uher s Chorvatskem jako prevence proti Byzantské expanzivní politice a Uhry se staly

významným mocenským činitelem ve střední Evropě a na Balkáně. (BEDNAŘÍKOVÁ a kol, 2006) Do rukou uherského krále tak připadla Slavonie, celé chorvatské vnitrozemí a také Dalmácie. Později došlo ještě k připojení Sedmihradska a dnešního Slovenska (Horní Uhry). Po následujících 900 let byly Uhry, resp. nástupnické Rakousko-Uhersko, určující silou ve střední Evropě. Srbsko bylo zatím ještě samostatným královstvím, ale už tehdy si byli Srbové vědomi, že jsou ze severu obklíčeni ambiciózním Uherskem a z jihu Byzancí. Její vliv sice postupně slábl, ale o to nepříjemnější byl její zánik a příchod Osmanů. Od 11. století proudily jihovýchodní Evropou směrem od západu křížácké výpravy. Byzantinci tyto výpravy neschvalovali a tím ještě více prohloubili už tak velký rozpor mezi západní a východní církví. Sláva Byzance postupně upadala, impérium se nacházelo ve velkém rozkladu, a i když ještě dalších 250 let říše přežívala, své původní slávy již nikdy nedosáhla. (WEITHMANN, 1996) To byla ideální doba pro Osmany. Ti poprvé vstoupili na evropský kontinent již na přelomu 13. a 14. století, aby si zajistili předpolí na Balkáně. Roku 1389 svedli na Kosově poli asi jednu z nejznámějších bitev historie. Osmanské vojsko pod vedením Murada I. vedlo vyrovnaný boj se srbským knížetem Lazarem a bosenským králem Tvrtkem. I když historické prameny hovoří převážně o nerozhodném výsledku bitvy, vítězem se de facto stali Osmané. V krvavé bitvě totiž zahynuli nejen oba vojevůdci, ale také mnoho členů vysoké šlechty na srbské straně, v té době považované za elitu. Z těchto lidských ztrát se Srbové nedokázali vzpamatovat a tato bitva se hluboce zaryla do jejich národního smýšlení. Naděje na samostatné Srbské království byly zadupány do země a Srbové se stali poplatným národem Osmanské říše. Byli nuceni platit tribut¹ a uzavřít spojení s Osmany. Roku 1453 pak byla dobytá Konstantinopol. Turci město přejmenovali na Istanbul a udělali z něj hlavní město Osmanské říše a největší metropoli Středozeří. Tím je historie Byzantské říše definitivně u konce. Od této chvíle se Turci mohli plně soustředit na dění na Balkáně a bylo to zapotřebí. Pokud jsme na začátku kapitoly označili jihovýchodní Evropu jako evropské předpolí mocenských styků, dalších 500 let tomu tak bylo. Balkán se stal třecí plochou mezi Uhrami a Osmanskou říší. (KREISER a kol., 1996)

1.4 Osmansko-uherské války

V 15. století začal mocenský zápas Uher proti Turecku, který se v Evropě dal označit jako ryzí boj křesťanství proti islámu. Po úvodních prohrách v bitvách u Varny (1444) a na Kosově poli (1448) se utkal Jan Hunyadi, uherský zastupující král, v bitvě u Bělehradu (1456) se sultánem Mehmedem a byl úspěšný. Získal město, které bylo důležitým opěrným bodem

---

¹ Tribut – finanční nebo naturální platba, daň

pohraničí. (KONTLER a PRAŽÁK, 2001) V nadcházejících letech pod vládou Matyáše Korvína došlo v Uhrách k úpadku, který vyvrcholil po jeho smrti připojením Uher k Habsburské monarchii a k selskému povstání v zemi. Oslabený a vnitřně rozvrácený soupeř byl ideálním protivníkem pro dalšího sultána – Sulejmana. Ten roku 1521 získal Bělehrad a roku 1526 svedl bitvu u Moháče s Ludvíkem II. Jagellonským. Snadné vítězství Turkům otevřelo cestu do Panonských nížin. V roce 1529 Turci dokonce obklíčili Vídeň, ale po čase sultánova armáda odtáhla pryč. Podobná situace se však v budoucnu ještě opakovala. Osmané alespoň získali centrální část Uher, obsadili Budín a zavedli tzv. Budínský pašalík. Od roku 1541 se nad hlavním městem bývalých Uher po dobu 145 let třepetala osmanská vlajka. Uherské království se muselo omezit na úzký pás podél dnešních maďarsko-rakouských hranic a na Slovensko (Horní Uhry). V roce 1683 se Osmané k Vídni vrátili, ale prohra v této bitvě jen předznamenala postupný úpadek Osmanské říše. (WEITHMANN, 1996; KREISER a kol., 1996)

1.5 Osmansko-rakouské války

Konec 17. a následující 2 staletí byly ve znamení ústupu Osmanské říše, která pomalu ale jistě, ztrácela své pozice. Weithmann ve své knize *Balkán: 2000 let mezi východem a západem* označuje Osmanskou státní ideologii jako *ideologii trvalého triumfu*. Ta byla založena na neustálé expanzi a rozšiřování území. Turci nebudovali obranné pevnosti nebo vojenské tábory, jednoduše nikdy nepočítali s tím, že by mohli svá území ztratit. Roku 1684 byla založena Svatá aliance. Sestávala se z Habsburské monarchie, Polského království a Benátské republiky a pod patronátem papeže úzce spolupracovala ve válce proti Turkům. (WEITHMANN, 1996) Vznik Svaté aliance byl začátkem Osmansko-rakouských válek. Tři roky po porážce u Vídně Turci ztratili Budín. Po druhé bitvě u Moháče (1687) se Habsburská armáda zmocnila Bělehradu a pronikala stále jižněji do srbského vnitrozemí. V roce 1690 se její postup zastavil a následně byla nucena stáhnout své vojáky za Dunaj. Z této doby byl evidován první větší exodus srbského obyvatelstvo v rámci Balkánu. (ŠESTÁK a kol., 1998) Rakousko, zaneprázdněno vývojem válečné situace v západní Evropě, zastavilo postup proti Turkům. Oslabená armáda se začala postupně stahovat zpět na sever. Spolu s ní i sympatizující srbské obyvatelstvo, které nechtělo padnout znovu pod Osmanskou správu. Velké množství Srbů obsadilo pohraničí naproti Turecku a Habsburkové už v této době uvažovali, že srbský živel využijí k organizované obraně svého území. Opuštěné kraje v jižním Srbsku, jakožto původní území srbského středověkého státu, byly dosídleny Albánci a Srbové zde již nikdy nepotvrdili svoji většinu. Roku 1697 v bitvě u Zenty byli Turci poraženi a tato bitva se později

ukázala jako zásadní. Následně byl uzavřen Karlovičský mír (1699), který první válku uzavřel. Turci si ponechali jižní část Sremu a Banát, fakticky ale museli ustoupit za Dunaj a Sávu. V roce 1716 ale byly obě země znovu ve válce. Rakousko v následujících dvou letech války překročilo Dunaj, dobylo Bělehrad a získalo velké území v Srbském vnitrozemí až po břeh Západní Moravy. Zároveň získalo území v Bosně a na sever od Dunaje. Konec války byl stvrzen Požarevackým mírem (1718). Válka pokračovala kolem roku 1737. Úspěchy obou armád byly střídavě úspěšné, fronta se často měnila a s ní i pohyb místního obyvatelstva. Mnozí Srbové se rozhodli pro život v Uhrách a usadili se na sever od Dunaje v oblasti dnešní Vojvodiny a Slavonie. Používalo se pro ně pojmenování *Uherští Srbové* a žijí zde dodnes. Někteří z nich vstoupili do řad vojáků v rámci Vojenské hranice. Část srbského obyvatelstva ale zůstala na území okupovaném Turkey. Po konci války se hranice mezi Rakouskem a Tureckem ustálily na řece Dunaji a Sávě. (STANOJEVIC, 1920; KREISER a kol., 1996)

1.6 Balkán v období vzestupu nacionalismu

Těžké období v 18. a 19. století zažívali Srbové. Část z nich, která obývala oblasti na sever od Dunaje pod vládou Habsburské monarchie, sice kulturně a hospodářsky rostla, ale zároveň byla nábožensky utlačována ze strany římskokatolické církve. Zbytek obyvatel žijících v nově vzniklém Bělehradském pašalíku pak strádal v důsledku válek. V letech 1804 a 1815 proběhly v Srbsku dvě povstání za osvobození od Osmanské nadvlády. Nejdříve Jiřím Petrovičem-Karađjorde, poté Milošem Obrenovićem. Srbsko si v tomto období díky své politice proti Turecku získalo na svou stranu významného geopolitického spojence v Rusku. Oboustranná náklonnost a přátelský vztah pak mezi oběma zeměmi trval až do 20. století. Slábnoucí vliv Osmanské říše na Balkáně znamenal vzestup nacionalismu v Srbsku a jeho stále větší samostatnost. Revoluční 19. století ale zasáhlo i další státy na západním Balkáně. (TALLON, 2013; PELIKÁN a kol., 2005) Dosavadní mocenskopolitické poměry na západním Balkáně proměnil rok 1848, nazývaný jako rok revolucí. Od císařské Vídně se de facto odtrhla uherská vláda a začala posilovat svůj vliv v Chorvatsku. To zapříčinilo vzednutí zdejšího nacionalismu, který byl ještě posílen příchodem velitele císařských vojsk Josipem Jelačićem. V očích Chorvatů se zdál být Jelačić tím pravým, kdo by mohl požadavkům uherské vlády čelit. V následujících letech byl pasován do role národního obrozence. V Srbsku se po odstoupení Miloše Obrenoviće dostali k moci ustavobranitelé a po revoluci chtěli zvýšit svoje pravomoci. V případě Chorvatů a Uherských Srbů šlo o příhodnou dobu k vymanění se z uherské resp. osmanské nadvlády a založení vlastního nezávislého státu. Jejich snaha spojit oba národy v jeden nezávislý stát ale rozbouřila Maďary. Ve Slavonii, Vojvodině a Banátu tak propukla

občanská válka mezi Srby a Chorvaty na jedné straně a maďaróny² na straně druhé. Glenny zdůrazňuje, že šlo o moderní konflikt, který rozpoutalo zhroucení vyšších mocenských struktur a který byl posílen národnostní rivalitou. Nešlo tak o výbuch starých kmenových nenávistí. Autor popisuje nastalou situaci na Vojenské hranici. (GLENNY, 2003; KONTLER a PRAŽÁK, 2001)

„Boje ve Vojvodině byly vášnivé a zmatené. Jednotky ve Vojenské hranici, které měly teoreticky bránit Habsburskou říši proti Turkům, válčily na mnoha frontách. Některé srbské a chorvatské regimenty bojovaly s Maďary. Jiné, jejichž příslušníci byli právě Maďaři, válčily se Srby.“
(GLENNY, 2003, s. 59)

Spojenectví Chorvatů a Srbů ale netrvalo dlouho. Chorvaté nedokázali naplnit své cíle o samostatnosti a na rozdíl od Srbska se nestali suverénním státem. V neprospěch Trojjediného Chorvatsko-slavonského království byly také topografické podmínky. Slavonie, Chorvatsko a Dalmácie dohromady tvořily vskutku zvláštní tvar, ve kterém byla jako cíp zaražena Bosna³. Srbové, kteří z revoluce vyšli ve svém nacionalismu posilněni, si uvědomovali, že právě Bosna může být jediným místem jejich územní expanze. Nároky na ni si ale dělali také Chorvaté. Osmanská Bosna se tak stala sudem prachu pro oba národy. (GLENNY, 2003) S postupně slábnoucím osmanským vlivem v Bosně na přelomu 18. a 19. století se i zde začaly projevat první tendence k osamostatnění. Počet muslimských a křesťanských obyvatel se postupem času vyrovnal po několika morových epidemiích, které zasáhly především muslimy obývaná bosenská města, a také po mnoha ústupcích Osmanů ve prospěch dosavadně utlačovaného křesťanského obyvatelstva. O budoucí osud Bosny ale mělo zájem Srbsko a Chorvatsko. Obě země si nárokovaly toto území z mnoha důvodů. Srbové argumentovali srbskými menšinami v Bosenské Krajině a v Hercegovině, Chorvaté naopak spojovali své nároky s myšlenkou sjednotit všechny jihoslovanské národy. Z politických a strategických důvodů se o Bosnu zajímala také Habsburská monarchie, která zde spatřovala směr své mocenské a politické expanze. Po období rolnických povstání na Balkáně (tzv. Velká východní krize) a po válce Ruska s Tureckem bylo v roce 1878 na Berlínském kongresu rozhodnuto o okupaci Bosny vojsky Habsburské monarchie. (HLADKÝ, 2005) Následně v roce 1908 byla Bosna plně anektována Rakouskem. Tuto skutečnost těžce nesli Srbové, kteří doufali v budoucí připojení

---

² Maďaróni – členové srbské a chorvatské nižší šlechty ve Slavonii, Vojvodině a Chorvatsku sympatizující s Maďary

³ Bosnou bude v textu vždy myšleno celé území státu Bosna a Hercegovina. Pro zjednodušení ale budu používat pouze zkráceně Bosna

Bosny k jejich státu. Vzájemné vztahy Vídně a Bělehradu se tak dostaly na bod mrazu. Nepřátelství obou zemí pak naplno vypuklo v 1. světové válce. (VEBER a kol., 2002)

1.7 Balkán v období 1. světové války

Někteří autoři uvádí, že první světová válka v jihovýchodní Evropě nezačala v roce 1914, ale o dva roky dříve. Balkán se stal opět dějištěm geopolitického měření sil evropských velmocí. Rusko podnítilo vznik Balkánské ligy, jako ofenzivní síly v boji proti Turecku. Výsledkem má být ukončení Osmanského působení na evropském kontinentě a nová parcelace Balkánu. Každý z balkánských států chtěl rozšířit svoje území. Historické předpoklady daly do pohybu Srby, Bulhary, Řeky nebo Rumuny. V první části války bylo nejdůležitější zatlačit Osmanů z Evropy. V té druhé pak přišel na řadu boj o území mezi samotnými balkánskými státy. Hlavním předmětem sporu byla Makedonie, kterou chtěli získat současně Srbové, Bulhaři a Řekové. Dalším problémovým místem byla Thrákie, kde se křížily zájmy Bulharska a Řecka. V poslední řadě zde byla snaha Rumunska získat Dobrudžu na Bulharsku. Srbsko vyšlo z Balkánských válek jako vítěz. Získalo Makedonii a stalo se nejbližším spojencem Ruska. Takové výsledky znepokojovaly Vídeň. (WEITHMAN, 1996) Jako určitou demonstraci síly v regionu se Habsburský císařský dvůr rozhodl zorganizovat návštěvu následníka trůnu Františka Ferdinanda v Sarajevu. Vítězstvím posílené Srbsko ale stále pomýšlelo na připojení Bosny, a jelikož František Ferdinand podporoval myšlenku shromáždit všechny jihoslovenské národy, Srbové spatřovali v jeho osobě nebezpečí pro svoji samostatnost. 28. června 1914 vystoupil Gavrilo Princip z davu a atentátem na následníka trůnu prakticky zahájil První světovou válku. Vídeň obvinila z atentátu Srbsko, načež byly obě země okamžitě ve válečném stavu. Na straně Rakouska-Uherska stálo Německo, později se přidalo také Turecko a Bulharsko. Rumunsko si udržovalo neutrální postoj. Srbsko bylo podporováno spojenci Trojdohody – Ruskem, Francií a Anglií. Balkán byl ale považován pouze za vedlejší bojiště. (BOGDAN, 2003; HLADKÝ 2005)

„Bezohledná tajná diplomacie obou válčících stran na Balkáně opět jednou odhaluje, že nikdo nebyl ochoten brát ohled na národní zájmy jihovýchodní Evropy, ale každý je bez dalšího podřizuje vlastním zájmům.“ (WEITHMANN, 1996, s. 259)

Válka zde proto neskončila v roce 1918, ale pokračovala dál. Boje se vedly o sporná území Banátu, Sedmihradska, dále v Dalmácii a na Istrii. Turecko se stalo sekularizovanou republikou a získalo Thrákii. Autor upozorňuje na to, že národnostní otázky nebyly vyřešeny. Ohniska napětí setrvala v Kosovu, Makedonii, Thrákii, Dalmácii nebo Transylvánii a otázkou

zůstalo, jestli jsou zaostalé balkánské státy schopny tyto problémy vyřešit. (WEITHMANN, 1996) Jako největší problém se jevil rozpad Habsburské monarchie. Rakousko postihly územní ztráty, ale ještě hůře na tom byly Uhry. Svoje území musely omezit na jednu třetinu původního stavu. Sedmihradsko a Banát získalo Rumunsko. Chorvatsko, Slavonie a Vojvodina byly včleněny do nového Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (Království SHS). Slovensko se stalo součástí Československa. Maďaři se tak stali menšinou v každém nově vzniklém státním útvaru. Kromě Rakouska a Maďarska tak vznikly národnostně heterogenní útvary. (BOGDAN, 2003; KONTLER a PRAŽÁK, 2001) Mezi světovými válkami na Balkáně vzniklo mocenské vakuum. Některé státy mezi sebou uzavřely bilaterální spojenecké smlouvy podporující jejich zájmy v obraně proti revizionistickým⁴ státům. Mezi revizionisty patřily především Rakousko, Maďarsko a Bulharsko. Křivdu cítila také Itálie vedená Mussolinim, která usilovala o Istrii a Dalmácii. Svůj vliv posilovala v Albánii a spolupracovala společně také s revizionisty. Německo si navíc pomocí svých zahraničně-obchodních aktivit zajistilo vliv v Maďarsku a Rumunsku. Jejich hospodářská závislost se postupně provázala i s tou politickou. (WEITHMAN, 1996) Stále silnější hospodářský vliv na Německu se projevoval i v Jugoslávii. Jako reakci chtěli Angličané vytvořit balkánskou dohodu, ve které by bylo Maďarsko, Turecko, Jugoslávie, Rumunsko, Řecko a Bulharsko. Tato iniciativa ale přišla příliš pozdě. Revizionistické Maďarsko a Bulharsko se přidaly na stranu „Osy“⁵. Když je následovalo také Rumunsko, bylo patrné, že Jugoslávie je obklíčena a bude konfrontována s nacistickým Německem. Vrcholem byl pakt Molotov-Ribbentrop, který zaručoval dohodu o neútočení mezi Německem a Ruskem. Německo posléze vpádem do Polska 1. září 1939 rozpoutalo Druhou světovou válku (PIRJEVEC, 2000; VEBER a kol., 2002)

1.8 Balkán v období 2. světové války

Balkán byl i za druhé světové války spíše okrajovou frontou. Náklonnost Německu ze strany Maďarska, Bulharska, Rumunska a Italy obsazené Albánie narušovalo pouze nejednotné Království SHS. Srbové zastávali centralizaci a stejně jako v minulosti se pasovali do pozice nejsilnějšího jihoslovanského národu. Chorvaté naopak usilovali o federativní stát nebo úplnou nezávislost. Oporu ve svých požadavcích hledali Chorvaté právě v Berlíně, naopak srbská veřejnost byla striktně zaujata proti spojení s Německem. Předmětem sporu bylo opět také území Bosny. Německo nepřehlednou situaci vyřešilo na jaře roku 1941 bombardováním

---

⁴ Revizionistické státy – poražené státy z 1. Světové války, které chtěly zvrátit výsledky poválečného uspořádání v Evropě

⁵ Osa – fašistické vojensko-politické spojení Německa, Itálie a Japonska

Bělehradu a jeho následným připojením k Ose. Od kapitulace německé armády u Stalingradu v roce 1943 nastal ve válce zásadní obrat. Sovětská vojska rychle postupovala směrem na západ a v roce 1944 získala Rumunsko. Přejít Rumunska na stranu spojenců se označuje jako klíčový. Následně bylo osvobozeno Maďarsko a sovětské jednotky obsadily i Bulharsko. (WEITHMANN, 1996) Když v roce 1945 skončila v Evropě druhá světová válka, vítězné mocnosti se opět musely dohodnout na parcelaci Jihovýchodní Evropy. S ohledem na výsadní mocenské postavení Sovětského svazu v regionu získala Moskva vliv v Bulharsku a Rumunsku a později také v Maďarsku. V těchto státech byly ustanoveny loutkové vlády a hranice států se vrátily do předválečného stavu. Spojencům naopak připadlo Řecko. Jugoslávie se dala na jinou cestu svého vývoje bez výraznějšího vlivu z Moskvy. (GLENNY, 2003) A to přesto, že v zemi vládla komunistická strana. Jugoslávští komunisté měli velký politický význam a pod vedením Josipa Broze Tita vytvořili lidové osvobozovací výbory s pevnou vojensko-velitelskou strukturou. Titova myšlenka na spolkový federativní stát s jednotlivými autonomními republikami na základě národnostního principu dostávala stále reálnější obrysy. Titovy úspěchy s jeho partyzánskou armádou v boji proti Němcům posléze přiměly spojence jednat s Titem jako s nevlivnějším mužem na Balkáně. Po dobytí Bělehradu jugoslávskými partyzány a Rudou armádou v říjnu 1945 byl Tito pověřen sestavením vlády a 29. listopadu téhož roku vznikla *Federativní lidová republika Jugoslávie*. FLRJ se skládala z lidových republik Srbska, Chorvatska, Slovinska, Bosny a Hercegoviny, Černé Hory a Makedonie. (PELIKÁN a kol., 2005)

1.9 Titova Jugoslávie

Po druhé světové válce se v Jugoslávii dostali pevně k moci komunisté i za cenu manipulace při volbách. Proti režimu se stavěla zhruba jedna pětina celé Jugoslávie. Základ úspěchu celého režimu byl v Titově ideji, kdy má každý národ právo na vlastní existenci. Komunisté skoncovali s diskriminací národnostních menšin a odmítli pokusy o vytvoření jednotného jihoslovanského národa. (ŠESTÁK a kol., 1998)

„Vizionářská komunistická idea tehdy byla velice populární. Nabízela perspektivu rychlého východiska z bídy a nivelizaci ohromných sociálních rozdílů, které v minulých desetiletích vytvářely nepřekonatelné společenské rozpory.“ (ŠESTÁK a kol., 1998, s 496)

Po počátečních neúspěších s kolektivizací a zkolabování první pětiletky proběhly v Jugoslávii hospodářské reformy. Úvěry od západních zemí sice ekonomiku nastartovaly a Jugoslávie nabrala rychlý ekonomický vzestup, ale zvyšující se zadluženost, mrhání

s prostředky apod. zemi strhávaly do hlubokých hospodářských problémů. Po Titově smrti v roce 1980 nastal postupný rozklad Jugoslávie. (PELIKÁN a kol., 2005) Mohly za to faktory politické, ekonomické, národnostní i státoprávní. Se zánikem bipolárního rozdělení v Evropě Jugoslávie ztratila mezinárodně-politický význam v širším východoevropském prostoru. Země, která dříve těžila ze své nezávislosti na obou hlavních politicko-vojenských uskupeních, najednou přestala být důležitou prioritou. Stále větší decentralizace pak přispívala k větší samostatnosti jednotlivých svazových republik. Odtud už nebylo daleko k nacionalistickým myšlenkám. Především Chorvaté a Slovinci, jakožto nejvyspělejší státy, požadovali přeměnu státu na volnou konfederaci, i když ve skutečnosti už kalkulovali s úplnou samostatností. Vzestup nacionalismu v Srbsku podnítil Slobodan Milošević, v Chorvatsku Franjo Tuđman. Tuđman byl uhranut myšlenkou obnovy samostatného Chorvatska, Milošević naopak chtěl zachovat federativní republiku a snil o rehabilitaci velkosrbského snu. Po vyhlášení samostatnosti Slovinska a Chorvatska 25. června 1991 se ocitla celá Jugoslávie ve složité občanské válce a stranou nezůstala ani Bosna, která se opět ocitla v zájmech obou hlavních aktérů. (HLADKÝ, 2005)

2. Vojenská hranice v regionu západního Balkánu

Pojem Vojenská hranice označuje pásmo pohraničních území zasahující od jižního Chorvatska na západě až do rumunské Transylvánie na východě. Jednalo se o území osazené vojenskými posádkami, které střežily hranici Habsburské říše před útoky Osmanů. (GLENNY, 2003)

2.1 Vymezení regionu západního Balkánu

Pro lepší orientaci v tak rozsáhlém a nepřehledném prostoru jihovýchodní Evropy je dobré si popsat jednotlivé regiony a vymezit si mezi nimi hranice. Pod pojem Balkán nelze označit např. všechny státy v této oblasti.

Pojem Balkán pochází ze starého Perského pojmenování *Bala-Khana* pro dva horské hřebeny poblíž Kaspického moře, které obývaly kmeny Turkmenů. (TODOROVA, 1999) V minulosti pak také označoval pohoří Stara Planina v dnešním Bulharsku. Z pohledu geopolitického a kulturně-geografického došlo k používání tohoto pojmu v Evropě až v 19. století a zahrnoval následující státy: Bulharsko, Makedonii, Srbsko, Albánii, Bosnu a Hercegovinu, Černou horu a severní Řecko. Ostatní Řekové se označují za obyvatele Středomoří. Rumunsko se pak považuje za součást tzv. karpatského prostoru. Chorvaté a Maďaři spíše inklinují ke střední Evropě, i když zvláště v případě Chorvatska můžeme mluvit jednoznačně o příslušnosti k regionu jihovýchodní Evropy. Maďaři jsou jednoznačně součástí střední Evropy, ale jejich stopa v historii tohoto regionu je nepopiratelná. S tímto rozdělením se setkáváme dodnes. Na závěr je ještě třeba zmínit vliv Osmanské říše. Její centrum bylo vždy na Bosporu, resp. na poloostrově Malá Asie, ale svůj vliv po staletí uplatňovala i na Balkáně. Okrajovou úlohu v historii Balkánského poloostrova mělo Slovinsko, které se řadí spíše k Alpským státům. (WETHMANN, 1996) Podobný názor na vymezení Balkánského prostoru zastává i Glenny (2003) a přidává i pár dalších informací. Jako pevný základ z pohledu dnešních států autor zařazuje do této oblasti Srbsko, Chorvatsko, Bosnu, Černou Horu, Albánii, Makedonii, Rumunsko, Bulharsko a kontinentální Řecko. Do seznamu ještě zařazuje i Osmanskou říši (resp. Turecko), jakožto vlivný státní útvar minulosti. Jako periferní oblasti pak zmiňuje Slovinsko, oblast Vojvodiny nebo Maďarsko. Obecně ale autor označuje definici poloostrova jako směsici zeměpisného, historického a politického pohledu. To potvrzuje určité problémy se stanovením hranic Balkánu z důvodu snahy sloučit politické a zeměpisné procesy. Problémy se stanovením hranic dle geografických útvarů (řek, pohoří) zde byly podle autora od počátku. Pojem Balkánský poloostrov vytvořil německý filosof Johann August Zeune na

počátku 19. století, konkrétně v roce 1808. Pod pojmem mylně prezentoval pás pohoří táhnoucí se od Bulharska po Jadran. Ve skutečnosti ale pohoří končí na hranici Srbska s Bulharskem. Jiní autoři naopak mylně využívají řeku Dunaj jako přirozenou severovýchodní hranici Balkánu. Dunaj byl sice po dlouho dobu hraniční řekou mezi Habsburskou monarchií a Osmanskou říší, ale pokud by to mělo platit i z pohledu celého regionu, znamenalo by to odloučení Rumunska od Balkánu, což by s ohledem na historické vazby k celému regionu nebylo vhodné. (GLENNY, 2003)

Pokud bychom chtěli vést přesnou dělicí čáru pro oddělení Balkánu od zbytku Evropy, asi bychom nemohli být objektivní. Vliv středoevropských mocností – Uher a Habsburské monarchie byl v minulosti příliš silný. To samé se dá říct o vlivu Osmanské říše z východu. Státní zřízení z dob minulých poznamenalo dnešní státy ve všech ohledech. Především z hlediska náboženského ale také v rámci etnického rozmístění obyvatelstva, které bylo podmíněno častou změnou hranic z důvodu válek. Poznamenány byly také samotné hranice. Pro naše potřeby si vystačíme se třemi státy, do kterých Vojenská hranice zasahovala a které můžeme řadit do regionu západního Balkánu. Bylo to Chorvatsko, Srbsko a Bosna. Z následujícího obrázku lze snadněji vyčíst, kde přesně se Vojenská hranice nacházela.

Vojenská hranice probíhala od západu na východ v oblouku zhruba kolem dnešních hranic Chorvatska s Bosnou a pokračovala dále na východ. Zahrnovala regiony Liku, Kordun, Banija a Slavonii v Chorvatsku a oblast Sremu a Vojvodiny v severním Srbsku. Dále zasahovala do oblasti Banátu a Sedmihradska v Rumunsku.

Vojenská hranice

Obrázek 1 – Vojenská hranice (vyznačena svislým pruhováním) na konci 18. století (Weithmann, 1996)

2.2 Etnická diverzita a střetávání konfesí v regionu západního Balkánu

Tato podkapitola nabízí stručný pohled do historie náboženských poměrů v regionu a přibližuje vzájemné střetávání jednotlivých etnik.

Oblast západního Balkánu byla od příchodu prvních slovanských kmenů vystavena zájmům dvou velkých politických a církevních mocností. Jednalo se odlišný politicko-ekonomický a církevně-kulturní vliv v podání Byzance a Říma. Zatímco z východu byl citelný vliv konstantinopolského patriarchátu, ze západu se skrze Dalmácii a Chorvatsko šířil vliv římského papežství. To se promítlo do konfesijního složení obyvatelstva. Chorvaté se díky římskému vlivu stali katolicizovaným obyvatelstvem, Srbové naopak přijali náboženství v ortodoxní řecké formě. V období středověku byli Srbové, Chorvaté nebo obyvatelé Bosny považováni za jedno etnikum, protože hranice mezi jednotlivými skupinami obyvatel se nedala přesně určit.⁶ Kromě Srbů a Chorvatů navíc dnešní pomezí obou států obývala ještě další etnika. Pelikán (2005) toto uspořádání vysvětluje jako výsledek tisíciletého etnického vývoje a připomíná i časté migrační vlny v oblasti. Menší etnika byla později asimilována buď Chorvaty nebo Srby. Charakteristické ale pro toto období bylo, že se nově vzniklé slovanské státy na západním Balkáně stávaly součástí křesťanského universa, ať už patřily pod římský nebo cařihradský církevní patronát. (PELIKÁN a kol., 2005)

„Tato politická realita se promítala i do organizace církevního života v srbských oblastech. Změny církevní organizace odrážely změny v politickém uspořádání na Balkáně. Některé církevní distrikty zpočátku často kolísaly a přikláněly se buď k východním nebo západním církevním tradicím. Proto se na území srbského státu setkáváme od jeho počátku s dvojitou křesťanskou tradicí.“ (PELIKÁN a kol., 2005, s. 38)

Vlastním vývojem si v tomto ohledu prošli obyvatelé Bosny. V této hraniční oblasti mezi západní Římskou říší a východní Byzancí se od nejstarších dob mísily různé náboženské a kulturní vlivy. Bosna se tak vyznačovala značnou multikonfesionalitou a multikulturností. Obyvatelé jihozápadní části země a Jaderského pobřeží byli ovlivněni katolicismem z Chorvatska, východ země srbským pravoslavím a také užíváním hlaholice a cyrilice. V 15. století pak v zemi napevno zakořenil ještě islám. Islamizace probíhala velice rychle a v polovině 16. století bylo obyvatelstvo Bosny ze 70-75% plně podřízené nové víře. Tak rychlý

---

⁶ Tenkou hranicí mezi jednotlivými etniky zmiňuje i Glenny (2003, str. 387) za 2. světové války: „Ustašovci měli větší potíže s definováním Srbů, kteří byli od Chorvatů z rasového hlediska k nerozeznání. Proto byli Srbové oceňováni na základě své kultury a vyznání.“

diskurz bosenského obyvatelstva v náboženské otázce si autor vysvětluje faktory politickými, hospodářskými a sociálními (HLADKÝ, 2005) Obecně lze konstatovat, že Osmanský výboj na konci 15. a v průběhu 16. století přivodil velké změny v etnicko-náboženské struktuře v regionu západního Balkánu. Zatímco v centrální Bosně a ve větších městech došlo k silné asimilaci obyvatelstva na islám, Chorvaty obývané pohraničí postup Turků a strach donutil k vystěhování. Tento úbytek obyvatelstva v pohraničních oblastech Bosny a Chorvatska bylo potřeba rychle nahradit. Přistěhovalí do těchto oblastí byli především Srbové, kteří později vstoupili do řad obránců Vojenské hranice. Ti si udrželi svoji individualitu spojenou s pravoslavím a nesplynuli tak jednoduše jako ostatní přistěhovalí. Po prohře u Vídně roku 1683 a následném postupu Habsburských vojsk se muslimové z Budínského pašalíku začali usazovat také v severozápadním cípu Bosny kolem města Bihać, Cazin nebo Bosenska Krupa. Dodnes má zde muslimské obyvatelstvo silné zastoupení⁷. (ŠESTÁK a kol., 2005)

„Přibližně do konce 15. století žila srbská, chorvatská a slovinská etnika jen „vedle sebe“. K vzájemnému střetávání a potýkání docházelo většinou pouze v příhraničních oblastech. Osmanská expanze na Balkán a dlouhodobé turecké opanování velké části jihoslovanské oblasti zapříčinily výrazné etnické promíšení různých skupin zdejšího obyvatelstva a jednotlivé komunity byly okolnostmi přinuceny žít „pospolu“ (ŠESTÁK a kol., 2005, s. 113)

Evidentní heterogenitu regionu západního Balkánu způsobily různé faktory. Za ten vůbec nejsilnější lze považovat náboženskou příslušnost, kterou zde představovaly tři hlavní proudy – pravoslaví, katolická církev a islám. Spolu s náboženstvím ale měly vliv také politické a mocenské faktory, které se zde křížily v podání Říma a Byzance, posléze Osmanské říše a Habsburské monarchie. Osmanská expanze pak podnítila vlnu migrací, při kterých docházelo ke vzájemnému promíchání už tak různorodého obyvatelstva. Západní Balkán se stal nepřehlednou mozaikou jednotlivých etnik. Tato vlna migrací citelně ovlivnila smýšlení obyvatel a narušila přirozený život jednotlivých etnik. Ačkoli existovala mezi Srby a Chorvaty rozdílnost v náboženství, tak v těchto dobách je spojovaly společné antipatie vůči Turkům. Náboženské rozdíly byly odsunuty do pozadí. Zřízení Vojenské hranice pak nasměrovalo oba národy na společnou cestu. Pravoslavné obyvatelstvo žilo společně s chorvatskými katolíky na společném území, i když jejich vztahy nebyly vždy ideální. Chorvaté cítili křivdu, protože Srbové často doosídlovali opuštěné usedlosti Chorvatů, kteří uprchli do vnitrozemí Habsburské říše. Největší křivdu ale oba národy cítily vůči muslimskému obyvatelstvu, které bylo v mnoha

---

⁷ Podle censu z roku 2013 žije v Unsko-Sanském kantonu celkem 273 261 obyvatel. Z toho 252 758 se hlásí k muslimské víře. (Popis2013, 2016)

ohledech oproti původním usedlíkům zvýhodňováno. Dostávalo jejich opuštěné usedlosti nebo mělo lepší předpoklady pro kariérní postup.

2.3 Počátky Vojenské hranice a její vývoj

Vojenská hranice byla zřízena pro ochranu Habsburské říše před nájedzy Osmanských vojenských jednotek a sloužila obecně jako nárazníkové pásmo před rozpínavostí Osmanské říše. Její vznik nelze přesně datovat, ale z historického hlediska a podle dobových pramenů lze odhadovat, že vznikla na začátku 16. století. Její význam postupně rostl a největšího významu dosáhla na konci 17. a v průběhu 18. století, kdy byl konflikt mezi oběma říšemi nejvážnější. S postupným ochladnutím válečného stavu její význam upadával. Její existenci nám dnes připomínají hrady a pevnosti, především ale etnická rozmanitost.

První zmínky o opevněném území, které mělo chránit Habsburskou říši před nájedzy Osmanů, pochází z počátku 16. století., konkrétně z roku 1535. Dobově byla označována jako *Konfin* nebo také jako *plot říšského dvora*. Jednalo se o široký územní koridor se systémem vojenských osad, pevností a strážních věží na území Chorvatska. Autor používá termín *Antemurale Christianiatis*, což v překladu znamená „bašta křesťanstva“. Tento termín označuje Chorvaty jako poslední křesťanský národ mezi Habsburky a Osmany, který brání Evropu a bojuje proti osmanské expanzi. Vojenská hranice nepodléhala uherské svatoštěpánské koruně, ale přímo rakouskému správnímu orgánu ve Štýrském Hradci. (WEITHMANN, 1996) Další autoři datují počátky organizované obrany proti osmanské agresi také na počátek 16. století. První plány ohledně vzniku Vojenské hranice totiž spadaly do období vlády Zikmunda Lucemburského a Matyáše Korvína, kteří razili myšlenku bojovat s Turky na cizím území. Vojenská hranice se tedy stala teritoriální hranicí mezi Rakouskem-Uherskem a Osmanskou říší. (ŠESTÁK a kol., 1998; ŽÁČEK a STARČEVIĆ, 1970)

Jako nejstarší část obranné linie od pobřeží Jaderského moře po severní Chorvatsko se uváděla senjská kapetanie⁸ z roku 1469. Na ni později navazovaly další kapetanie (bihačská, ogulinská, hrastovacká atd.). V první polovině 16. století byly kapetanie rozděleny do správy Chorvatské a Slavonské hranice (krajiny). Centrem Chorvatské hranice byla nově vybudovaná pevnost Karlovac. Dále vznikla Bánská hranice ve středním Chorvatsku s pevností Sisak, který měl za úkol chránit Záhřeb. Pevnosti měly obecně větší význam, protože se v nich soustřeďovaly ozbrojené síly. (ŠESTÁK a kol., 1998) Hlavními centry Vojenské hranice

---

⁸ Kapetanie; kapetanije – jednotlivé části hranice na úrovni okrsků

v přímoří byla pevnost Senj a Knin, ve vnitrozemí pak města Karlovac, Sisak a Varaždín. Po znovudobytí Uher roku 1699 byl systém Vojenské hranice rozšířen také do oblasti Slavonie s centrem v Osijeku a dále na východ do Vojvodiny a do oblasti Banátu v dnešním Rumunsku. V dnešní době by toto rozmístění odpovídalo celému pohraničí mezi Chorvatskem a Bosnou-Hercegovinou, vnitrozemí kolem města Knin, oblast Dalmácie a také území východní Slavonie okolo města Vukovar. Srbské menšiny a srbské enklávy obývající dodnes tato území mají historické vazby právě na vznik Vojenských hranic v Chorvatsku a Slavonii. (WEITHMANN, 1996) A právě Vojenské hranici ve Slavonii a Vojvodině se věnuje další autor. Vznik nových opevněných území v severním Srbsku je datován do roku 1702. Konkrétně šlo o Posávsko-podunajskou a Potisko-pomorišskou krajinu⁹. Podle názvu je zřejmé, že šlo o území kolem řek Sávy, Dunaje a Tisy tzn. o území v severním Srbsku, východním Chorvatsku a Rumunsku (Srem, Vojvodina, Banát). Zmíněn je zde také mnohonárodnostní charakter místního obyvatelstva. Obyvateli tohoto území byli Maďaři, Chorvaté, Rumuni a také přistěhovalí Srbové z jižních částí Srbska. V Banátu a Vojvodině pak žili ještě němečtí kolonisté. (PELIKÁN a kol., 2005)

Obrázek 2 – Pevnost Sisak z počátku 16. století v Banské hranici v Chorvatsku (Gradsko Muzej Sisak, 2017)

---

⁹ Krajina – v chorvatštině „hranice“

Nebyli to ale pouze Srbové, kdo do těchto nových oblastí přicházel. I díky islamizaci místního obyvatelstva se stala pro Osmany především Bosna v 15. a 16. stoletím významným strategickým předpolím na Balkáně. Bosenský pašalík¹⁰ se stal nejzápadnější výspou islámu na Balkáně. S postupným úpadkem Osmanské říše se pak Bosna transformovala na obrannou baštu před Habsburky. Na přelomu 17. a 18. století začaly vznikat v Bosně turecké kapetanije. Jednalo se o vojensko-správní jednotky v blízkosti důležitých pevností. Jejich účelem bylo bránit zemi před narůstajícími útoky ze strany Rakušanů a Benátčanů. Kapetanije nejdříve vznikaly v pohraniční, později pak po celé zemi. A jak sám autor dodává, vzorem pro jejich vznik byla Vojenská hranice na jižním pohraničí Habsburské monarchie, která vznikla ze stejných důvodů. Veliteli těchto kapetanijí byli zástupci bosenské muslimské šlechty – tzv. kapetáni. Tito plně oddaní slavofonní muslimové se stali spolehlivými obránci hranice před vpády křesťanských vojsk Habsburků. (HLADKÝ, 2005)

Postupný zánik Vojenské hranice nastal v 19. století, kdy Osmanské výpady slábly a mezi balkánskými národy naopak sílily revoluční myšlenky. Snaha o odstranění dosavadní feudálně byrokratické správy přiměla mnohé obyvatele Vojenské hranice ke vzdoru, který projevovali např. odmítnutím postavení vojska, svobodou tisku nebo výměnou úředníků. Jednotlivé Vojenské hranice byly postupně rušeny. (ŽÁČEK a STARČEVIĆ, 1970)

Jak lze vyvodit, vývoj Vojenské hranice nelze nějakým způsobem sumarizovat. Některé části vznikly dříve, jiné později. Vždy záleželo na aktuálním nebezpečí ze strany nepřítele. Mezi první vzniklé oblasti Vojenské hranice patřilo především pohraničí dnešní Bosny a Chorvatska. Vpád Osmanů do Bosny na konci 15. století inicioval první snahy o vznik opevněného území s obranným charakterem právě na dosavadním příhraničí Habsburské monarchie a Bosny. Jak už bylo zmíněno, ve stejné době, tedy zhruba na začátku a v průběhu 16. století byla Osmanská říše v největší expanzivní fázi svého vývoje a v těchto letech kontrolovala velkou část Panonské nížiny. Je proto logické se domnívat, že Vojenská hranice v Posáví a Podunají v té době ještě neexistovala. Její vznik pak můžeme datovat až na přelom 17. a 18. století po úspěšné protiofenzívě Rakouska, která Osmany zatlačila hluboko do balkánského vnitrozemí. Až poté následoval vznik Vojenské hranice ve Slavonii, Vojvodině a Banátu a také vznik vojenské hranice na turecko-bosenské hranici z iniciativy Osmanů. Význam Vojenské hranice definitivně upadl v průběhu 19. století.

---

¹⁰ Pašalík – větší turecká správní jednotka na úrovni provincie

2.4 Příchod nových etnik a jejich výhody

Impulsem pro příchod nových etnik byl vpád osmanských vojsk do Bosny na konci 15. století, po kterém následoval útěk křesťanského (chorvatského) obyvatelstva z pohraničních regionů do vnitrozemí Habsburské říše. Opuštěné oblasti Slavonie, Klisu, Liky a tzv. Tureckého Chorvatska byly kolonizovány obyvatelstvem z centrálních a jihovýchodních částí Balkánu, převážně pak pravoslavnými Srby a Vlasy. Tito noví kolonizátoři přicházeli z oblastí Bělehradského pašalíku, východní Hercegoviny, Černé Hory, Makedonie, Albánie a severních částí Řecka. (HLADKÝ, 2005) Usazovali se zde např. Vlaši, vyhnaní Srbové, nebo samotní Chorvaté, kteří povětšinou tvořili většinu ve vojenské kolonii. Nejpočetnější skupinou obyvatel hned po Chorvatech byli pravoslavní Srbové. Ti se usadili v oblasti kolem pevnosti Knin na dalmatsko-bosenské hranici a v regionu Lika. V Chorvatsku se později stali srbskou menšinou. Weithmann (1996) označuje ryze Srbské oblasti ve své knize *Balkán: 2000 let mezi východem a západem* jako: „území Krajiny kolem Kninu, oblast někdejší vojenské hranice (Banja luku kolem Glinu, Kordun mezi Slunji a Karlovacem, Liku u Gospice) a Slavonii“. (WEITHMANN, 1996, s. 389). Postupně se migrace těchto obyvatel vyvíjela. Někteří odešli zpět do Srbska, jiní naopak přicházeli a hlavně osídlili další území. (WEITHMANN, 1996) Podobný pohled na osídlování výše zmíněných území Srby mají i jiní autoři. Např. Žáček a Starčević (1970) ve své knize *Dějiny Jugoslávie* uvádí, že obyvatelé Krajiny byli původní obyvatelé z tureckých oblastí (dnešní území Srbska) nazývaní nejčastěji jako „Vlaši“ nebo „Srbi“. Autor dále píše o procesu, kdy nově příchozí obyvatelé dostali opuštěné usedlosti výměnou za to, že budou bojovat a střežit toto území proti Turkům. Z válečné kořisti měli podíl a dokonce i nárok na peněžitou odměnu. Dále byli také osvobození od daní a roboty. Postupem času zobecnělo pro místní pojmenování *hraničáři*. (ŽÁČEK a STARČEVIĆ, 1970)

Hraničáři, jak byli obyvatelé Vojenské hranice později nazýváni, byli zvýhodňováni ze strany Habsburské říše v mnoha ohledech. Dostali od císaře půdu k obdělávání výměnou za vojenskou službu. Při vykonávání služby v pevnostech byli odměněni i hotovými penězi a byli oproštěni od placení cla. Na druhou stranu ale byli často zneužíváni z pozic svých důstojníků, převážně Němců, pro práce na jejich pozemku. Vlastní výzbroj a výstroj si museli zaopatřit sami. Organizace hraničářů podléhala jednotlivým plukům, ve kterých sloužili. Obyvatelé hranice dále tvořili tzv. záduhy. Jednalo se o velké rodiny, v jejím čele stál stařešina volený velitelem pluku. Výstup ze záduhy byl možný pouze se souhlasem záduhy a pluku. Autor popisuje status hraničáře jako velmi hrdé a výsadní společenské postavení, odpovídající přímo císařské koruně. Vyloučení ze záduhy nebo pluku představovalo těžký trest. Náklady na

vydržování takového vojska byly ze strany Habsburků minimální. Problémy nastaly postupem času s profesionalizací armády, kdy hraničářské jednotky prosluly častými dezercemi a nedisciplinovaností. To bylo zapříčiněno malou vymahatelností Habsburské správy na těchto územích. Přesto byla císařská armáda v roce 1743 tvořena z jedné třetiny (cca 50 000 vojáků) právě hraničáři. (PELIKÁN a kol., 2005) Vojenská hranice měla také vlastní správu a vlastní soudní jurisdikci. Mezi další výhody obyvatel tohoto území patřila svoboda konfesijního vyznání, možnost důstojnické kariéry nebo dědičné léno (tzn. soukromé vlastnictví). Tyto privilegia byly pro obyčejného sedláka naprosto nedosažitelné. Na druhou stranu ale museli být obyvatelé Vojenské hranice užívající těchto práv neustále ve vojenské pohotovosti a jejich služba byla doživotní. I přesto byly tyto důvody natolik atraktivní, aby přivábily na území Vojenské hranice různé nevolníky ať už z Uher, nebo ze Srbska, které se postupně dostávalo pod Osmanskou správu. (WEITHMANN, 1996)

3. Vliv a dopady Vojenské hranice na region

V následující kapitole budu zvažovat vlivy a dopady Vojenské hranice na region západního Balkánu. Kapitola se zaměřuje na popis vzájemných střetů mezi jednotlivými etniky zhruba od 17. století až do současnosti a snaží se najít spojitost mezi těmito konflikty a Vojenskou hranicí. V druhé části kapitoly se pokusím pomocí censů zhodnotit vývoj změny v rozmístění obyvatelstva.

3.1 Národnostní nejednotnost a etnické rozdíly

Problémy s národnostním sebeurčením a teritoriálním vymezením jednotlivých etnických skupin v regionu západního Balkánu jsou hluboce zakořeněné. Spory mezi etniky se objevovaly napříč staletími a vyvrcholily občanskou válkou na konci 20. století.

Jednotná definice národa neexistuje a u různých autorů se liší. Jeden z nich definuje národ jako kulturní entitu, soubor lidí se společným jazykem, vírou, podobnými tradicemi atd. Autor ale zároveň naráží na objektivní a subjektivní rysy a dílčí charakteristiky jednotlivých národů, které způsobují obtíže s definováním slova národ. (HEYWOOD, 1994) Weithmann (1996) používá pro definici národa společenství lidí, jejichž nejsilnějším integračním prvkem je společný jazyk. Na Balkáně, konkrétně v zemích bývalé Jugoslávie, ale toto pravidlo neplatí. Srbové, Chorvaté a muslimští obyvatelé Bosny sice používají v podstatě jeden jazyk¹¹, který se odlišuje pouze jednotlivými dialekty a formou abecedy: srbskou cyrilicí a chorvatskou latinkou. Ale společné historické povědomí, kultura a náboženství se u každého etnika liší. Z hlediska jazyka by se o jeden národ jednalo, ale z hlediska kultury tato tři etnika jeden národ v žádném případě nemohou tvořit. S pojmem národ úzce souvisí pojem nacionalismus. (WEITHMANN, 1996) V akademickém článku autorka Anida Sokol rozlišuje mezi *občanským* a *etnickým nacionalismem* a navazuje tak na myšlenku z knihy *National Identity* (Anthony D. Smith, 1991), kde autor občanský nacionalismus¹² spojuje s prostorovým a teritoriálním konceptem, společným politickým cílem, kulturou a rovnoprávným postavením všech členů společnosti. Etnický nacionalismus je pak doménou Východní Evropy a Blízkého Východu a typickým rysem se pro něj stávají původ a národní příslušnost. Teritorium pro tyto národy nemá velkou

---

¹¹ Nyní má každý stát (Chorvatsko, Srbsko, Černá Hora a Bosna a Hercegovina) svůj vlastní separovaný jazyk. Ve skutečnosti se ale jedná pouze o jeden jazyk s různými verzemi dialektů. V 90. letech 20. století se stal jazyk nástrojem pro zachování identity a každý z těchto států začal používat „svůj“ jazyk. V dnešní době se tato situace stává stále více problémovou (např. trojjazyčné nápisy na krabičkách cigaret v Bosně a H.) a skupina lingvistů podala návrh na deklaraci společného jazyka. (BalkanInsight, 2017)

¹² Smith (1991) používá pro občanský nacionalismus pojem *Western model* a pro etnický nacionalismus pak *non-Western model*

váhu. Anida Sokol poté ještě doplňuje příklad, kdy občanský nacionalismus představuje doménu vyspělých západních států, které mají homogenní populaci jako např. Anglie nebo Francie. Etnický nacionalismus pak autorka popisuje jako koncept, ve kterém se etnické a kulturní hranice nekryjí s politickými hranicemi. Jako příklad autorka uvádí bývalou Rakousko-Uherskou monarchii nebo Osmanskou říši. V těchto starých feudálních systémech se mísily různé národy pod nadvládou silného panovníka. A právě etnický nacionalismus je signifikantní pro balkánské národy obecně. Jeho základem není pevné teritorium jednoho národa, protože v minulosti nebylo možné ho dosáhnout, ale původ a národnostní příslušnost. (SOKOL, 2016; SMITH, 1991) V knize *Bosenská otázka v 19. a 20. století* se Ladislav Hladký snaží objasnit rozdíly mezi jednotlivými etniky a také používá pojem *etnický nacionalismus*, zkráceně *etnonacionalismus*. Tento pojem v jeho podání označuje národní sebeidentifikaci na základě konfesijní příslušnosti. Ačkoli je obyvatelstvo Chorvatska, Bosny a Srbska spjato užíváním takřka totožného jazyka, nemá to značnější spojovací sílu. Jako další identifikační etnické rysy balkánských národů autor uvádí náboženství a historické tradice, které se právě v případě těchto tří národů staví ostře proti sobě. Nejen rozdíl mezi východní a západní verzí náboženství určoval vlastní národotvorný proces Srbů a Chorvatů. Chorvatský národ se v pozdější době určoval především státně-politicky a jazykově. Katolicismus hrál u Chorvatů mnohem menší roli a v otázkách utváření vlastního národa Chorvaté používali především kulturní a politické prostředky. Naopak u Srbů si úloha pravoslavného náboženství vydobyla silnou pozici v otázkách prosazení státní samostatnosti a politické samosprávy. Stoupenci islámu v Bosně se nazývali Bosenští Muslimové a jejich kritériem při národní diferenciaci byla víra. Národotvorné procesy nebo pouhé soužití jednotlivých skupin obyvatelstva na Balkáně proto bylo velmi složité. (HLADKÝ, 2005)

Jednotlivé národní nacionalismy na Balkáně, ať už to bylo v Řecku, Srbsku, Bulharsku nebo Chorvatsku, byly vždy poháněny vzpomínkami na svoji slavnou antickou nebo středověkou minulost. Tato minulost byla ale mnohdy zveličována a nadhodnocována v kontrastu s tím, že jednotlivé národy byly ve skutečnosti poměrně málo významné. Tento stav se projevil ještě více po zániku Habsburské a Osmanské říše, kdy se nově vzniklé státy ocitly na posledních místech pomyslného geopolitického žebříčku Evropy. Nacionalistické megalomanství posléze substituovalo objektivní malost a bezvýznamnost. (MALEŠEVIĆ, 2016) Na rozdíl od ostatních nástupnických států bývalé Jugoslávie, kde se národní identita slučuje s identitou státu, v Bosně je výstavba jakékoli sdílené identity roztržena mezi tři *etno-národní* prvky. Jedním z nich je srbský živel, který má své zastoupení především na území

Republiky Srbské a vidí se v první řadě jako samostatný národ. Chorvaté se nacházejí v příhraničí na jihozápadě Bosny a často jsou konfrontováni s nacionalistickými myšlenkami chorvatských politických představitelů. Potenciál pro vytvoření jednotné národní identity je tedy kvůli těmto dvěma národnostním skupinám, které přitom mají svoji domovskou zemi mimo Bosnu, značně oslaben. Třetí prvek je zastoupen Bosňáky. Ti mají největší koncentraci na území Bosny a Hercegoviny ve Federaci Bosny a Hercegoviny, kde žije 88% všech Bosňáků¹³. Největší koncentraci pak mají v okolí Sarajeva. (SOKOL, 2014)

Pozdější státotvorné procesy pouze okopírovaly dosavadní náboženské rozložení, ačkoli to bylo v mnoha ohledech složité. Při těchto státotvorných procesech každý národ zohledňoval jiné prostředky. Již zde můžeme vidět první rozdíly mezi Srby, Chorvaty a Bosňáky v otázce utváření vlastního státu. Srbové se stali hrdými stoupenci pravoslavné církve a jejich kulturních tradic. Úloha církve byla pro Srby nadřazená spisovnému jazyku a politickým a kulturním tradicím. Chorvaté si na rozdíl od Srbů vybrali jako své národnostní rysy jazyk, kulturu a státnost. Jejich katolické vyznání mělo větší význam pouze pro Chorvaty na bosenském území. Bosenští muslimové na tom byli podobně jako Srbové. Jazyk nebo etnický původ u nich nehrál žádnou větší roli. Hlavním základem národní identity muslimů byla víra a lokální patriotismus. Problém teritoriality ale trápí všechna tři etnika společně. (HLADKÝ, 2005)

3.2 Počátky etnické nevraživosti a vznik společného státu

S prvními konflikty a náboženskou netolerancí mezi Srby a Chorvaty v oblasti Vojenské hranice se lze setkat v 17. století, kdy se objevují první pokusy o pokatolštění pravoslavného obyvatelstva a jejich připojení k řecko-katolické unii. V 17. století došlo k velkým přesunům obyvatelstva. Pravoslavní Srbové se stěhovali do jižních částí Uher, (území Slavonské hranice) nebo do Banské hranice v okolí Karlovace a Sisaku. Toto „srbské“ stěhování bylo zapříčiněno naopak ústupem Habsburských vojsk z jižního Srbska kolem roku 1690 (viz výše). Právě v pohraničních oblastech, především ve Vojenské hranici, se srbský živel střetával s tím chorvatským. Už v těchto dobách jsme se mohli setkávat s prvními rozepřemi mezi obyvateli Vojenské hranice na základě rozdílné náboženské příslušnosti a to přesto, že na prvním místě byl v té době společný boj proti Turkům. Tak složité národnostní uspořádání pak dokonali již zmínění muslimové. (ŠESTÁK a kol., 2005) Dalším faktorem, který negativně ovlivnil společné soužití Chorvatů a Srbů v oblastech Vojenské hranice, byl vznik militarizovaných území v západní Bosně. Na tzv. turecko-bosenské hranici vznikla vojenská hranice podobná té

---

¹³ Z celkového počtu 1 769 592 Bosňáků jich zde žilo v roce 2013 celkem 1 562 372. (Popis2013, 2016)

Habsburské. Šlo o iniciativu osmanské správy bránit své území před útoky Habsburských vojsk. Problémem byla skutečnost, že území, které v minulosti Chorvaté před strachem opustili, bylo kolonizováno právě Srby, kteří se zde usazovali kvůli různým výhodám ze strany sultána. Vzájemné střety v podobě občasných ozbrojených útoků jedné nebo druhé strany měly nešťastný dopad na budoucí vývoj. Na jedné straně hranice stáli bok po boku Chorvaté a Srbové v boji proti Turkům, věrni Habsburské monarchii. Na straně druhé ale stáli také Srbové, jenže plně oddaní Sultánovi. Nacionalistická chorvatská propaganda později tvrdila, že Srbové spolu s Turky bojovali proti Západu. Mentalita postiženého a zúčastněného obyvatelstva na obou stranách byla pokřivena. (WEITHMANN, 1996)

„Jak to bylo tragické! Srbové stáli proti Srbům a Srbové stáli proti Chorvatům, oba národy v cizích službách. Pokud dříve rozdělávaly oba tak blízce příbuzné národy rozdíl ve víře, přistoupila k tomu nyní i válečná zkušenost. Psycho-historicky viděno máme zde základ pro dnešní národní antipatie, které se zdají být nepřekonatelnými.“ (WEITHMANN, 1996, s. 156)

Další problémy mezi oběma národy nastaly na začátku 20. století. Srbsko, posilněné územními zisky v Balkánských válkách, spatřovalo svou další expanzi v Habsburky okupované Bosně. Naopak Chorvatsko vkládalo důvěru do reformy v monarchii, které by mu přičly větší samostatnost. Po Sarajevském atentátu a vypuknutí války mezi Srbskem a Rakouskem byl chorvatský národ rozhořčen jednáním srbské strany, které považoval za zradu. Ještě v den atentátu došlo v Sarajevě k prvním protisrbským demonstracím, které se později změnily v pogromy. Vlna násilí v následujícím týdnu postihla srbské obyvatelstvo v chorvatských i bosenských městech. Bylo patrné, že oba národy opět stály proti sobě. Velkosrbská myšlenka nebyla pro Chorvaty přijatelná. (ŽÁČEK a STARČEVIĆ, 1970) Už o 4 roky později ale byli Chorvaté a Srbové nuceni společně diskutovat svoji budoucnost. Srbsko stálo na straně vítězů, Chorvaté se vzpamatovávali z porážky a zániku monarchie. Východiskem mělo být Království SHS, ve kterém kromě Srbů, Chorvatů a Slovinců žilo ještě mnoho dalších etnických skupin. Vedoucí úlohu ale měli mít Srbové, kteří byli přesvědčeni, že po vítězství mají právo utvářet osudy ostatních národů. Zastávali tak silnou centralizaci moci na rozdíl od Chorvatů, kteří se od počátku snažili o federalistické uspořádání. Vrcholem sporu byla nová ústava, která by stát rozdělila do 33 nových oblastí s převažujícím srbským zastoupením. Tento krok tak postavil oba národy opět proti sobě. Srbská armáda na nedůvěru nebo projevy nenávisti ze strany Chorvatů odpovídala použitím zbraní, zavedením stanného práva nebo vměšováním do civilní správy. Autor ještě dodává, že na začátku roku 1919 došlo k mnoha násilnostem v Bosně na muslimském obyvatelstvu ze strany pravoslavných Srbů. Důvodem měl být staletý útlak

pravoslavných, který jim způsobilo doposud vládnoucí muslimské obyvatelstvo. (PIRJEVEC, 2000) Už v prvních letech společného státu byly citelné snahy o revitalizaci Velkého Srbska. Nastolení královské diktatury pak v chorvatským politických kruzích podnítilo vznik revolučních organizací. Nejznámější byla Ustaša – chorvatská revoluční organizace. Vznikla v roce 1929 jako tajná vojenská organizace, která měla za úkol provádět teror proti státním orgánům nebo civilnímu srbskému obyvatelstvu. Cílem bylo osvobození chorvatského státu od cizí, v tomto případě srbské, nadvlády a vytvoření nezávislého státu. V jejím čele stál Ante Pavelić. Už tak vyhocený stav na politické scéně mezi Chorvaty a Srby vyvrcholil atentátem na krále Alexandra. Stopy vedly právě k Ustašovcům, ale také k německým tajným službám. Když v roce 1941 do Jugoslávie vstoupila německá armáda, Chorvaté a Slovinci je vítali jako osvoboditele. (RYCHLÍK, 2007) V té chvíli nastal čas pro Ustašovce, kteří vystoupili z ilegality a snažili se uplatnit svoje zájmy. Fanatická ideologie této organizace se opírala o militantní katolicismus. V křesťanském Chorvatsku tak srbské pravoslavné menšiny rázem neměly místo. Srby postihla vlna chorvatsko-katolických křížových tažení, při kterých byly ničeny kostely a kláštery a obyvatelstvo bylo rekatolizováno. Ten, kdo odepřel přestup ke katolicismu, byl zavražděn. Historické prameny hovoří o likvidačních táborech a počty obětí jdou do sta tisíc. (PELIKÁN a kol., 2005) Mezi květnem a říjnem roku 1941 bylo údajně zabito Ustašovci 300 až 340 tisíc Srbů. Většina z nich byla zastřelena a poté spálena v masových hrobech. Druhým způsobem likvidace bylo hození mrtvých těl do řeky. V létě 1941 bylo takto zlikvidováno takové množství Srbů, že německé úřady vydaly zákaz ke koupání v Dunaji. Jindy byli Srbové vehnáni do kostela, který byl následně zapálen. Ten, kdo se pokusil o útěk, byl na místě zastřelen. Ustašovci měli údajně na Pavelićův příkaz vyřezávat oči srbským obětem. (BELL-FIALKOFF, 1993)

„Ustašovci si udělali takové množství nebezpečných nepřátel, že se i německé vojenské a civilní úřady opakovaně pokoušely Pavelićovo genocidní tažení proti Srbům zastavit.“ (GLENNY, 2003, s. 378)

Němce znepokojoval fakt, že teror donutí přeživší srbské obyvatelstvo k útěku do Srbska, Černé Hory nebo sporných oblastí Bosny, kde by se mohli chopit zbraní a začít bojovat proti okupantům v řadách četníků nebo partyzánů. A prostí srbští rolníci opravdu neměli jinou volbu. Buď se mohli nechat zmasakrovat chorvatskými jednotkami, nebo jít do boje. Glenny (2003) zdůrazňuje, že u mnoha z nich existovala rodinná tradice vojenské oddanosti spojená s jejich krajem – Vojenskou hranicí z dob Habsburské říše. Tzv. „řešení srbské otázky“

zahrnovalo v Pavelićových plánech jednu třetinu z dvou milionů Srbů na Chorvatském území¹⁴ vyhnat, druhou třetinu asimilovat a tu třetí usmrtit. (GLENNY, 2003) V Srbsku ve stejné době vznikala národní srbský odboj, který představovaly nepravidelné ozbrojené jednotky – tzv. četnické hnutí. V tomto odboji byly opět oživeny myšlenky na Velké Srbsko. Bojové jednotky ovládly velkou část Srbska a pronikly do Bosny, kde se setkaly s ustašovskou organizací. Výsledkem byla brutální válka mezi oběma skupinami. Ale bojů mezi pravoslavnými Srby a křesťanskými Chorvaty nebyli ušetřeni ani místní muslimové. Srbské četnické skupiny je považovaly za chorvatské kolaboranty a jejich teroru padlo za oběť až 150 tisíc muslimů. (PELIKÁN a kol., 2005) Přitom většina muslimů se za Chorvaty nepovažovala. Ustašovci, kteří se snažili získat muslimy na svou stranu, ignorovali subjektivní stránku národnostního citění muslimského obyvatelstva. Chorvatská národní identita byla v té době již jasně vázána na katolictví, což už v teoretické rovině způsobovalo rozepří. I přesto byli muslimové často považováni za chorvatské spojence a byli terčem nenávisti Srbů a cílem srbských povstaleckých oddílů. (RYCHLÍK, 2007)

Již v tuto chvíli, na samém počátku moderních dějin jihoslovanských národů můžeme vidět, že jejich soužití v jednom státě nebude snadné. Vlivy původních mocností utvářely každý národ odlišným způsobem, a pokud rozpory mezi jednotlivými skupinami obyvatel v minulosti způsobovaly faktory náboženské, tak nyní se k nim ve větší míře přidaly i faktory státnické a politické, které úzce souvisely s nacionalismem. A právě počátek 20. století a první společný stát jihoslovanských národů postavil ostře proti sobě zájmy jednotlivých národů. Federálně zaměřené Chorvaty a také Slovinci stáli proti centralisticky smýšlejícímu Srbsku. Zajímavý je ale chorvatský přístup k boji. Země, která si v minulosti zakládala na kultuře, jazyku a státnosti se rázem nechala strhnout militantním katolicismem a svůj boj opřela o náboženství. To můžeme chápat jako odplatu za srbské spojenectví s Turky z dob existence Vojenské hranice nebo jako pouhou prevenci proti uskutečnění Velkosrbského snu.¹⁵

3.3 Nacionalismus v pozadí Titovy vlády

Druhá světová válka v Evropě skončila v květnu 1945. Na Balkáně se ale válčilo dál. Národně osvobozenecká válka sice skončila, ale ta občanská po celé Jugoslávii stále zuřila ještě několik měsíců, než se vítěznému komunistickému režimu podařilo potlačit veškerý odpor. Avšak i později v roce 1947 kdy byly všichni umlčeni, přetrvávala etnická nenávisť, která zde

---

¹⁴ V tomto období zahrnovalo Ustašovské Chorvatsko také území prakticky celé Bosny a Hercegoviny s dalšími srbskými enklávami.

¹⁵ Ideologie sjednocení etnických Srbů do jednoho velkého státu (CIA: The World Factbook, 2013)

byla zaseta již před válkou a v jejím průběhu se krajně vyhrotila i přes komunistickou propagandu hlásající jednotu společnosti. (PIRJEVEC, 2000) Právě idea komunismu v zemi rozvrácené válkou na nějakou dobu odsunula nacionalismus do pozadí. Koncept dynamického rozvoje, který představoval radikální transformaci, měl za úkol zlepšit neutěšenou ekonomickou a sociální situaci v zemi a zároveň překlenul národnostní rozdíly. (HATZOPOULOS, 2008) Komunistická strana sice efektivně potlačovala všechny pokusy o diskriminaci na nacionálním základě, ale bylo nereálné předpokládat, že by nacionální vědomí jednotlivých národů náhle zmizelo. Režim vedený Titem se přesto snažil poskytnout všem národům rovnoprávné postavení tak, aby se jeden národ nevyvyšoval nad druhům. Všechny snahy o obnovu srbské hegemonie byly nadlouho potlačeny. Platilo to ale i naopak. Stát přísně potlačoval také jakékoliv pokusy o nacionální diskriminaci, které byly namířeny proti příslušníkům v Jugoslávii nejpočetnějšího srbského národa. Byl dokonce přijat zákon proti nacionalismu a šovinismu.

„Vydání této normy se ukázalo jako nutné. V jednotlivých republikách pod povrchem revolučního nadšení a paralelně s procesy, které přispívaly k harmonizaci etnických vztahů, počínala doutnat snaha zajistit vlastní zájmy. Na tomto základě se pak v některých oblastech objevovaly protiklady mezi jednotlivými členy federace, skryté spory a nakonec i boj za ovlivnění přijímaných svazových rozhodnutí.“ (PELIKÁN a kol., 2005, s. 476)

Tyto neshody o zhruba dvě desítky let později odhalily spory mezi nacionalistickými tendencemi nesrbských národů a velkosrbským hegemonismem. Nejednotnost v otázce vedení státní ekonomiky narušila křehkou rovnováhu země a ve všech částech země se znovu začal generovat nacionalismus. Narůstající spory v republikových společenských strukturách daly do pohybu staré nacionální ideologie, tradice, politické a historické události. (PELIKÁN a kol., 2005) Když Tito v roce 1980 zemřel, jednotlivé národní nacionalismy se rehabilitovaly. Zásahu na tom měly reformy z roku 1974, které jednotlivým zemím federace přiřknuly větší samostatnost a oslabily Jugoslávský centralismus. Jako původce postupného rozpadu Jugoslávie je často označován Slobodan Milošević. Byl prvním, kdo uhodil na nacionalistickou strunu ve snaze nastartovat svoji politickou kariéru. Náchylnost k nacionalismu byla v Jugoslávských republikách silná. (HLADKÝ, 2005)

3.4 Občanská válka v Jugoslávii

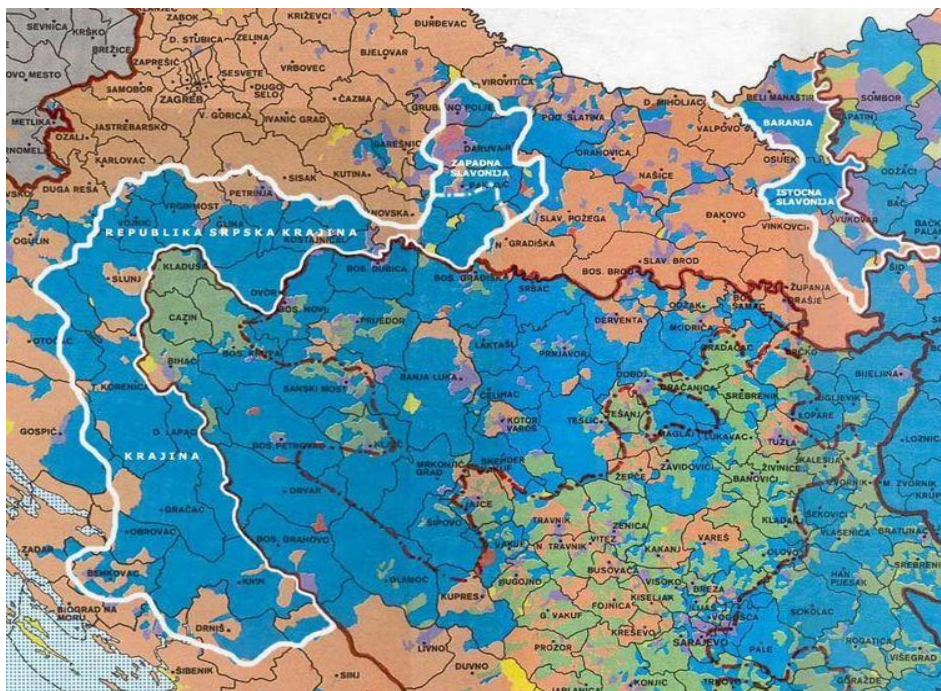
Miloševićovým záměrem bylo získat všechny pravomoci po zemřelém Titovi a ovládnout celou Jugoslávii v rámci Velkého Srbska. Zlom nastal v roce 1990. Nezávisle na sobě uskutečněné volby vyhrály téměř ve všech svazových republikách nacionalistické strany. V Chorvatsku se k moci dostala strana Chorvatské demokratické jednoty (Hrvatska demokratska zajednica) a následně byl zvolen i nový prezident, Franjo Tuđman. Ten sázel stejně jako Milošević na nacionalismus. V Chorvatsku se tedy Srbové stali nechtěnými. Docházelo k jejich propouštění ze státních služeb a dosazování chorvatských úředníků a policejních velitelů do oblastí obývanými Srby. V reakci na tuto situaci Srbové začali hromadně zbrojit a docházelo k prvním ozbrojeným střetům. Dne 25. června 1991 Chorvatsko (společně se Slovinskem) vyhlásilo nezávislost a suverenitu na Jugoslávii, kterou však většina evropských států uznala až v lednu následujícího roku. V zemi následně propukla občanská válka. (PELIKÁN a TEJCHMAN, 1996; CLARK, 2008) 5. dubna 1992 pak nezávislost vyhlásila také Bosna. Bosenští Srbové vyhlášení nezávislosti odmítli. Následně propukly boje, ve kterých Srbové páchali zvěrstva na muslimském obyvatelstvu. Posléze pak Srbové, Chorvaté a Bosňáci bojovali proti sobě navzájem. (GLENNY, 2003)

3.4.1 Srbská menšina v Krajině

Vojenská hranice měla zásadní vliv na rozmístění obyvatelstva v rámci Balkánu a její etnická rozmanitost představovala rozbušku pro národní nacionalismy. V 90. letech, těsně před vypuknutím občanské války se ale uvažovalo o výměnách obyvatelstva mezi Chorvatskem a Srbskem a pak mezi Bosnou a Chorvatskem, aby se předešlo konfliktům z dob světových válek. Předmětem zájmu byla oblast Krajiny se srbským obyvatelstvem, které by bylo přesídleno „blíže“ k Srbsku, např. do Vojvodiny. Chorvaté z Bosny by pak dosídlili opuštěné domy Srbů v Krajině. (BELL-FIALKOFF, 1993) Srbové byli v Chorvatsku nejpočetnější menšinou. V roce 1991 jich zde žilo zhruba 600 000, což představovalo cca 12% obyvatelstva celého Chorvatska. Většina z nich obývala pohraniční oblasti bývalé Vojenské hranice – tzv. Krajiny. Po vyhlášení chorvatské nezávislosti a změně názvu státu na Stát Chorvatů, jako i ostatních národů považuje Bělehrad tuto skutečnost za jasnou urážku srbské menšiny. Reakcí na to vyhláší Krajina nezávislost na Záhřebu a dochází ke vzniku státního útvaru na území Chorvatska - *Republiky Srbské Krajiny*. Od té chvíle docházelo k prvním ozbrojeným střetům mezi Srby a Chorvaty za účasti jugoslávské armády, která podléhala Miloševićovým rozkazům. Její kruté zacházení s chorvatským obyvatelstvem a jejich majetkem bylo doprovázeno vypalováním vesnic, vražděním a totální devastací všeho, co zde místní obyvatelé vlastnili.

V jiných případech byli Chorvaté vyháněni ze svých domovů a stali se tak uprchlíky na území vlastního státu. Autor uvádí pojem etnická čistka¹⁶. (WEITHMANN, 1996) Na území Krajiny a v dalších částech Chorvatska tak probíhala od roku 1991 do roku 1995 Chorvatská válka za nezávislost, tzv. Domovinski rat. Autor zde zmiňuje snahy Chorvatska o mírový proces opětovného sloučení obou národů v Krajině, což je ale falešný tah Chorvatů, kteří tím pouze získávali další čas pro zbrojení. Tuđman se rozhodl pro získání Krajiny vojenskou silou. Ve dnech 4. až 7. srpna 1995 proběhla blesková akce pod názvem Operace Bouře (Operace Oluja), která ukončila válku a existenci Republiky Srbské Krajiny. (PAVLAKOVIĆ, 2010)

Obrázek 3 – Modrou barvou vyznačené oblasti s převažujícím srbským obyvatelstvem a ohraničená hranice Republiky Srbské Krajiny (Wikiwand, 2017)

Válka zasáhla především civilní obyvatelstvo, které bylo nuceno opustit Krajinu. Tuđman měl mít údajně ve svých plánech cílené útoky na civilisty. Šlo mu především o to, aby se Srbové na toto místo už nevrátili. Proto chorvatská armáda při postupu Krajinou vypalovala a ničila domy a také vraždila civilisty. Děly se tedy obdobné věci, jako před 4 lety, kdy byla

¹⁶ Pro pojem etnická čistka neexistuje universální akceptovatelná definice. Andrew Bell-Fialkoff tento pojem vysvětluje jako plánované a záměrné vyhnání lidí, kteří jsou v určitých charakteristikách (etnický původ, rasa, náboženství) odlišní od většiny obyvatel v daném teritoriu. Pokud se má tedy jednat o etnickou čistku, musí menšina obyvatel vykazovat aspoň jeden ze zmíněných prvků. Autor také uvádí, že etnická čistka může probíhat na různých úrovních, které představují provedení takovéto čistky - od dobrovolné emigrace po genocidu. (Bell-Fialkoff, 1996)

situace opačná a poškozenými byli naopak Chorvaté. Z Tuđmanového prohlášení: „*Vyřešili jsme otázku Srbů. Už zde nikdy nebude 12 % srbského obyvatelstva jako dřív. 3 nebo 5 procent už neohrozí Chorvatský stát*“ (LOZA, 2007, s. 2), je jasné, že z jeho strany šlo o cílenou odplatu. Během Operace Bouře opustilo své domovy 150–200 tisíc Srbů a jen malé procento z nich se dokázalo vrátit. Jednalo se především o starousedlíky. Ostatní se prakticky neměli kam vracet. V neposlední řadě dokázal Tuđmanův nacionalismus ovlivnit mysl lidí natolik, že srbské obyvatelstvo bylo vyloučeno z veřejného života. Nenávist Chorvatů vůči Srbům byla citelná na každém kroku. Pozůstali Srbové přicházeli o práci a byli tak nuceni Krajinu opustit ze své vlastní iniciativy. Jak Loza dodává, byla to státem sponzorovaná kampaň teroru, která prošla bez výraznějších negativních ohlasů u chorvatského obyvatelstva. (LOZA, 2007)

3.5 Dopady na migraci a rozmístění obyvatelstva

V této kapitole se práce bude zabývat zhodnocením rozmístění obyvatelstva v regionu západního Balkánu s přihlédnutím k vlivům bývalé Vojenské hranice. První censy v balkánských státech proběhly na konci 19. století, ale obsahovaly pouze součet obyvatel a jejich základní charakteristiku. V dalších průzkumech v průběhu 20. století už byly zahrnuty i otázky na náboženství nebo na určení etnické příslušnosti. Specifické v tomto ohledu pak byly některé censy od roku 1961, ve kterých se obyvatelé mohli definovat jako Jugoslávci.

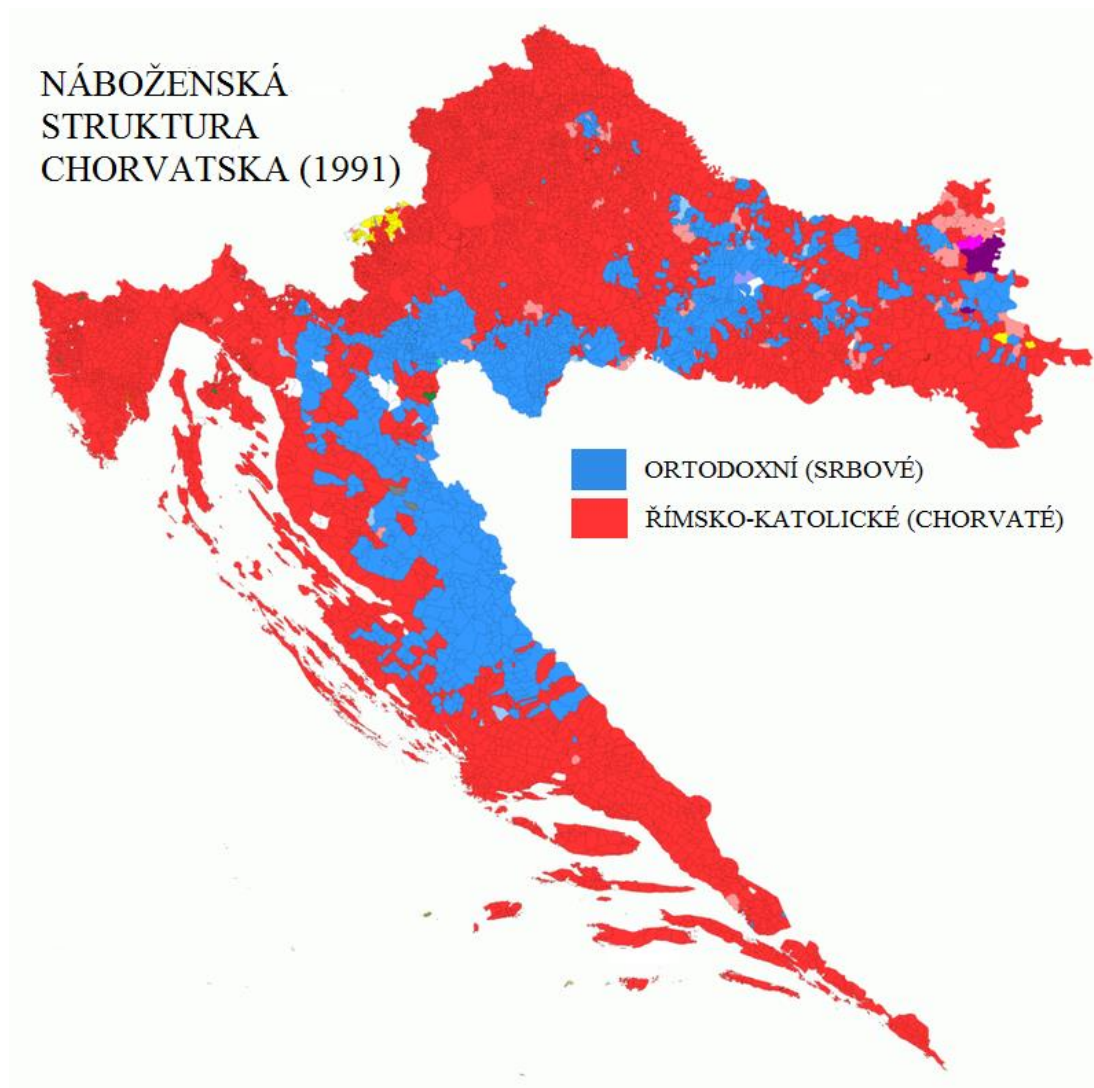
3.5.1 Srbsko

Na sever od Dunaje v minulosti také probíhala Vojenská hranice – tzv. Potiskopomorišská hranice vzniklá na počátku 18. století. Jednalo se o srbský region Vojvodina a množství jednotlivých etnik zde bylo velmi pestré. Kromě Srbů zde žili Maďaři, Němci, Slováci nebo Chorvaté. V roce 1931 zde žilo 38% Srbů, 23% Maďarů, 20% Němců a asi 8% Chorvatů. Po 2. světové válce bylo německé obyvatelstvo odsunuto a podle censu z roku 1948 zde zůstalo pouze 2% Němců z populace. Srbové zvýšili svoje zastoupení na 50%, Maďaři a Chorvaté zůstali na stejných číslech. V roce 1981 tvořili Srbové ve Vojvodině už 55%, naopak Maďaři poklesli na 19% a Chorvaté na 5,5%. Po občanské válce v 90 letech pak Maďarská menšina klesla na 13% a Chorvaté na 2,5%. (REPUBLICĀKI ZAVOD ZA STATISTIKU, 2012; FRIGANOVIĆ, 1991)

3.5.2 Chorvatsko

Chorvatsko bylo vždy poměrně homogenním státem. Podle různých censů z 2. poloviny 20. století tvořili Chorvaté vždy minimálně 75% své populace. Nejpočetnější menšinou pak byli Srbové, kteří zaujímali při každém sčítání cca 12-15% populace. Podle censu z roku 1971 v

Chorvatsku žilo celkem 626 789 Srbů (14,2%). V dalších letech toto číslo už spíše klesalo. V roce 1991 mělo Chorvatsko 4 784 265 obyvatel. Z toho bylo 12,2% chorvatských Srbů, což představuje cca 584 tisíc osob, převážně žijících na území bývalé Vojenské hranice hlásících se k ortodoxnímu náboženství. Na obrázku modře vyznačené oblasti s převažujícím ortodoxním náboženstvím Srbů. (MRĐEN a FRIGANOVIĆ, 1998)

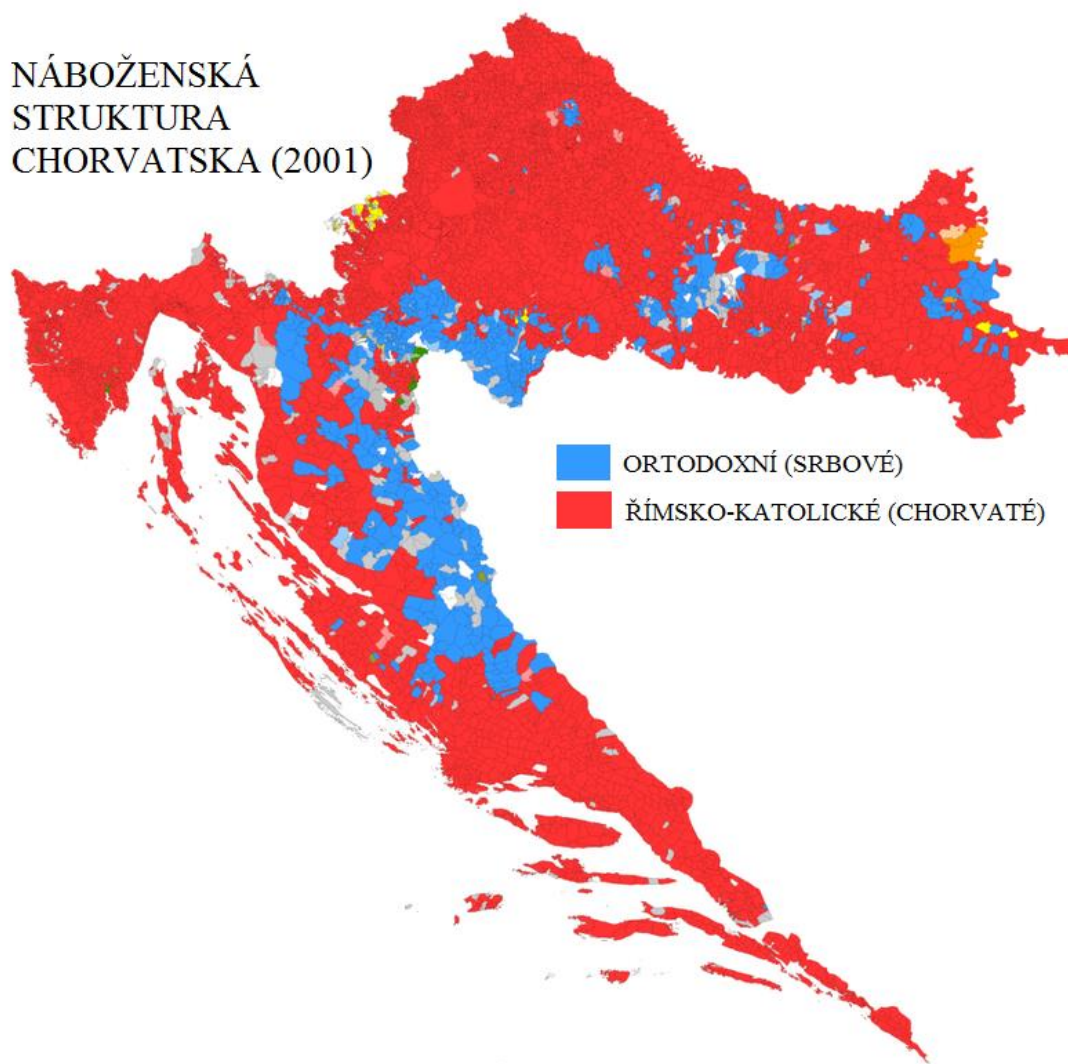

Obrázek 4 – Náboženská struktura Chorvatska v roce 1991. Červeně vyznačené oblasti s převažujícím katolicizovaným obyvatelstvem – Chorvaté. Modře vyznačeny převážně ortodoxní oblasti – Srbové. (Wikimedia Commons, 2016; „upraveno autorem“)

Během Chorvatské války za nezávislost se citelně změnila celá demografie Chorvatska. Velké množství lidí bylo zabito, někteří zmizeli a další část utekla ze svých domovů a stala se uprchlíky. V roce 1996, po skončení války, se počet obyvatel Chorvatska snížil na 4 493 581. V následujících letech ale statisíce lidí čekaly na návrat do svých domovů. Chorvatsko se stalo útočištěm pro 120 tisíc bosenských Chorvatů vysídlených z Bosny. Z Chorvatska naopak bylo vysídleno dohromady okolo 270 tisíc Srbů. (MRĐEN a FRIGANOVIĆ, 1998) Bell-Fialkoff

(1993) na základě dat UNHCR ve svém článku zmiňuje, že v srpnu 1992 bylo 10% lidí z chorvatské populace uprchlíky a jedna třetina chorvatských Srbů opustila zemi. (BELL-FIALKOFF, 1993)

Pro dobré srovnání využijí chorvatského censu z roku 2001. Počet obyvatel Chorvatska byl toho roku 4 437 460. Z toho pouze 201 631 Srbů, což představovalo 4,5% populace. V censu roku 2011 bylo Srbů na území Chorvatska ještě o 15 tisíc méně. (DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU REPUBLIKE HRVATSKE, 2013) Ze srovnání mezi roky 1991 a 2001 je zřejmé, že Srbové svoji převahu ztratili v mnoha částech regionu.

Obrázek 5 – Náboženská struktura Chorvatska v roce 2001. Červeně vyznačené oblasti s převážujícím katolicizovaným obyvatelstvem – Chorvaté. Modře vyznačeny převážně ortodoxní oblasti – Srbové. (Wikimedia Commons, 2016; „upraveno autorem“)

3.5.3 Bosna a Hercegovina

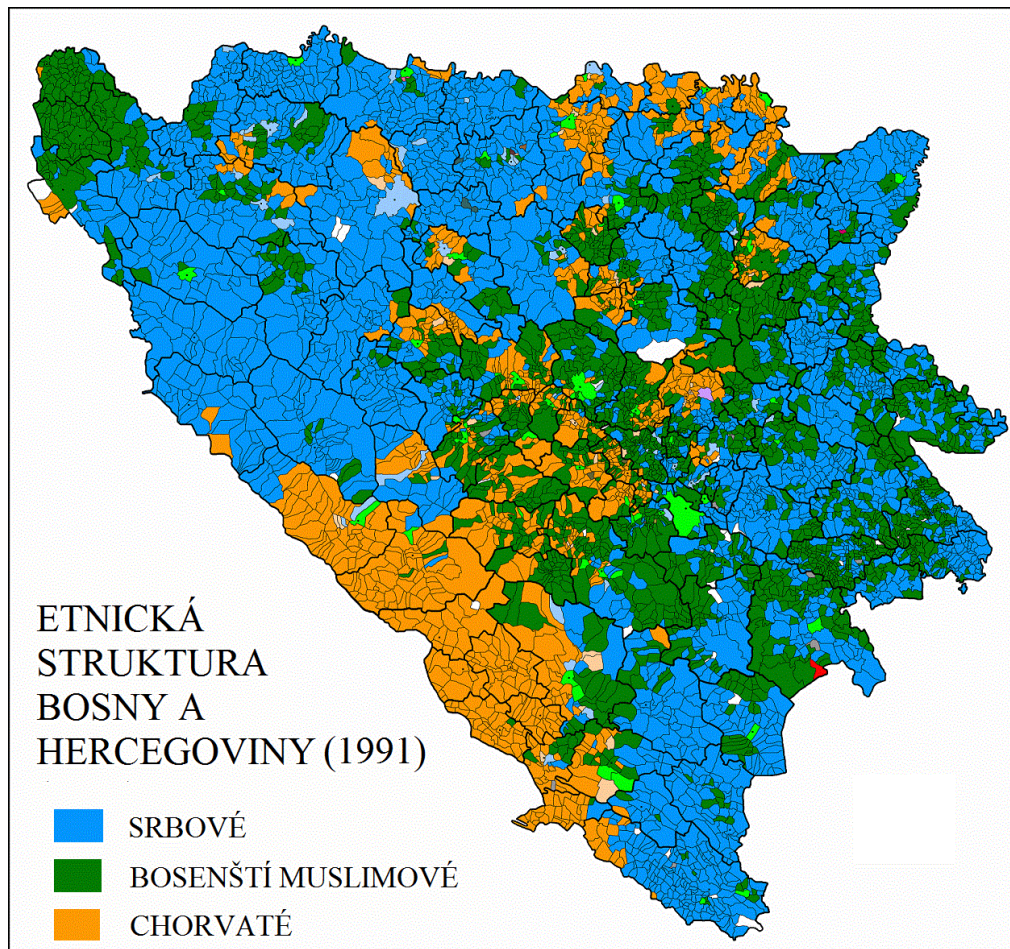
V průběhu 20. století můžeme sledovat rapidní nárůst obyvatel v Bosně a Hercegovině. V roce 1879 měla Bosna 1,1 milionu obyvatel. Před občanskou válkou v roce 1991 to bylo už 4,3 milionu obyvatel. Etnické rozmístění obyvatelstva bylo v Bosně složitější podobně jako v srbské Vojvodině. Jednotlivých etnik zde bylo zastoupeno také několik, ale jasnou převahu měly pouze tři. Problémem bylo spíše jejich chaotické uspořádání. V roce 1910 census nezohledňoval etnicitu, ale pouze náboženství. Ortodoxní náboženství představovali Srbové, Chorvaté byli převážně katolíky a třetí skupinou byli Bosenští Muslimové. V tabulce můžeme vidět postupný vývoj v rámci jednotlivých etnik. Srbové byli v Bosně až do 70. let 20. století převažujícím etnikem. Změna přišla v roce 1968, kdy proběhla v Jugoslávii reforma, po které se mohli Bosenští Muslimové označit za právoplatný národ. A právě mezi lety 1961 a 1971 můžeme vidět posílení pozice muslimského obyvatelstva, které se doposud nemohlo přesně určit. Můžeme se domnívat, že většina Bosenských Muslimů se do tehdy označovala za Jugoslávce.¹⁷ Oficiální termín *Bosňák* byl přijat až v roce 1993. (FEDERALNI ZAVOD ZA STATISTIKU, 2006; MAGOCSI, 2002)

	1910		1961		1971		1991	
Celkem	1 898 044	100%	3 277 948	100%	3 746 111	100%	4 377 033	100%
Bosňáci	612 000	32,5%	842 248	25,7%	1 482 430	39,6 %	1 902 956	43,5%
Srbové	825 000	43,5%	1 406 057	42,9 %	1 393 148	37,2 %	1 366 104	31,2%
Chorvaté	434 000	22,9%	711 665	21,7%	772 491	20,6%	760 852	17,4%

Tabulka 1 – Vývoj jednotlivých etnik v Bosně ve 20. století (Federalni Zavod za Statistiku, 2006; Magocsi, 2002)

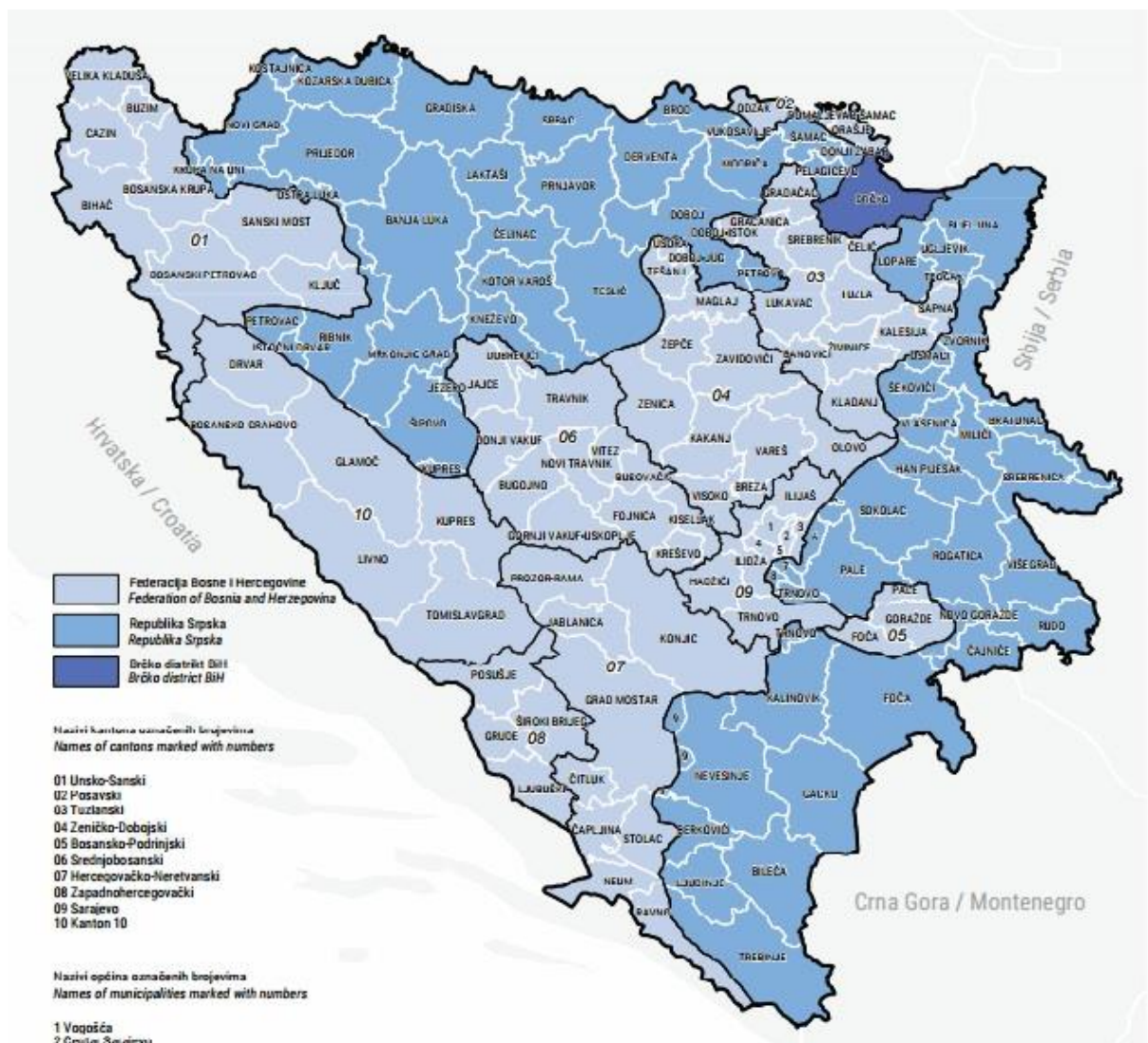
¹⁷ Počet obyvatel, kteří se označovali za Jugoslávce, byl v roce 1961 celkem 275 883. O deset let později to bylo při sčítání pouze 43 796 lidí. (Federalni Zavod za Statistiku, 2006)

Následující mapa zobrazuje rozmístění jednotlivých etnik v roce 1991.

Obrázek 6 – Etnická struktura Bosny a Hercegoviny v roce 1991 (Vukicević a Đogo, 2017)

Na následujícím obrázku lze vidět poválečné uspořádání Bosny a Hercegoviny. Byla rozdělena na tři federativní republiky. Světle modře je vyznačena *Federace Bosny a Hercegoviny*, kde žije převážně muslimské a chorvatské obyvatelstvo. Tmavěji jsou vyznačena území *Republiky Srbské* s převládajícím srbským živlem a silně tmavě je vyznačen *Distrikt Brčko* na severu země, kde mají zastoupení všechna tři etnika. (POPIS2013, 2016)

Obrázek 7 – Politická mapa Bosny s jednotlivými kantony (Popis2013, 2016)

Po vyhlášení nezávislosti Bosny v březnu 1992 své domovy nuceně nebo dobrovolně opustilo 420 tisíc lidí této země. O tři měsíce později to bylo až 2,5 milionu obyvatel. (BELL-FIALKOFF, 1993) První oficiální poválečný census se podařilo v Bosně uskutečnit až v roce 2013. Krátce po válce (1996) proveden census pod záštitou UNHCR, ale jeho výsledky se považují za neoficiální. Po válce populace Bosny klesla téměř o milion obyvatel, ale jednotlivé etnika zůstaly zastoupeny procentuálně podobně jako před válkou. Chorvaté tvořili 15% populace, Srbové 30% a Bosňáci dokonce 50%. Srbská převaha je citelná v Republice Srbské, která je z 80% tvořena srbským obyvatelstvem. Ve Federaci Bosny a Hercegoviny mají 70% většinu Bosňáci, ale v rámci jednotlivých kantonů už to neplatí. Chorvaté mají většinu v Posávském kantonu (viz. Obrázek č. 6 a kanton číslo 02) na severu země a poté v Západnohercegovačském kantonu (číslo 08) a Kantonu 10 (číslo 10) na jihozápadě země. Vyrovnaná bilance mezi Bosňáky a Chorvaty je pak ve Středobosenském kantonu (číslo 06) a

Hercegovsko-Neretvanském kantonu (číslo 07). Bosňáckou převahu pak mají zbylé kantony včetně Sarajeva a především Unsko-Sanský kanton na severozápadě země, který si udržel svoji muslimskou většinu, přestože je prakticky ze všech stran obklíčen oblastmi se srbskou většinou. (POPIS2013, 2016)

CENSUS 2013	Celkem		Bosňáci		Chorvaté		Srbové	
Bosna a Hercegovina	3 531 169	100%	1 769 592	50%	544 780	15,5%	1 086 733	30,8%
Federace Bosny a H.	2 219 220	100%	1 562 372	70,5%	497 883	22,5%	56 550	2,5%
Republika Srbská	1 228 423	100%	171 839	14,1%	29 645	2,5%	1 001 299	81,5%
Distrikt Brčko	83 516	100%	35 381	42,3%	17 252	20,6%	28 884	34,6%

Tabulka 2 – Složení populace v Bosně a Hercegovině v roce 2013 (Popis2013, 2016)

3.6 Zhodnocení vlivu Vojenské hranice na region západního Balkánu

Etnická rozmanitost – diverzita – představuje v regionu západního Balkánu základní prvek každého státu. Sřetávání jednotlivých etnik je procesem samovolným, ale vzniká vlivem člověka. Někteří autoři, např. Huntington, považují etnickou rozmanitost za negativní, protože by mohla sloužit jako podnět k diskriminaci, konfliktům a válkám. (HUNTINGTON, 2001) Z pragmatického úhlu pohledu ale může být směs různých etnik a kultur užitečná a do jisté míry i inspirující. Pro stát může zároveň představovat dobrý zdroj ale i risk. (KYMLICKA, 2007) V rámci Balkánu ale lze jednoznačně hovořit o negativním dopadu. Lze se dokonce setkat s teorií, která říká, že etnicky, nábožensky a jazykově heterogenní populace je jednou z nejpodstatnějších odstředivých sil, která může ovlivnit stát např. v oblastech ekonomiky, domácí politiky nebo přílivu zahraničního kapitálu. (HARTSHORNE, 1950; MONTALVO a REYNAL-QUEROL, 2005) Horowitz (1985) tuto myšlenku doplňuje a říká, že vypuknutí občanské války je u homogenní nebo naopak u silně heterogenní společnosti relativně vzácný jev. Mnohem častější napětí a následné propuknutí násilí se stává v oblastech, kde se vedle dominantní většiny nachází jedna nebo maximálně dvě navzájem se ovlivňující se menšiny. (HOROWITZ, 1985)

A to je přesný případ západního Balkánu, kde se střetávají tři významná etnika. V každém státu v odlišném zastoupení. Jednotlivé národní rozbušky byly odjištěny před více než 500 lety. Vpád Osmanů do Evropy, následné stěhování srbského obyvatelstva a jeho vstupování do řad obránců Vojenské hranice a v neposlední řadě také asimilace části obyvatelstva na muslimskou víru – tyto faktory navždy změnily etnickou strukturu oblasti. V nepevných státních strukturách středověku, v období válek a za špatných životních podmínek se obyčejní lidé naučili, že jediný, kdo se o ně dokáže postarat, jsou oni sami. Z tohoto důvodu

se můžeme domnívat, že lidé na Balkáně, v našem případě konkrétně Srbové, v minulosti nepřikládali velkou váhu tomu, kde žili, ale soustředili se spíše na to, aby vůbec přežili. Jednoduše hledali pro své přežití ty nejlepší možné podmínky a byli ochotni zajít daleko, aby si tyto podmínky udrželi. Vojenská hranice představovala pro srbské obyvatelstvo novou životní příležitost. Na jedné straně Srbové prchali před Osmanskou správou a stávali se nechtěnými uprchlíky. Na straně druhé byla Habsburská monarchie, která dokázala velice dobře vyhodnotit situaci a pomocí své obratné politiky dokázala Srby přilákat na různé výhody do řad obránců Vojenské hranice. Byla to taková pomyslná půjčka za oplátku, kdy půjčku představovaly např. svoboda vyznání, důstojnická kariéra nebo prostě jen možnost života na Habsburském území a oplátka měla formu doživotní služby Srbů na Vojenské hranici. Už v této chvíli se nejen Srbové, ale také další etnika z různých oblastí Balkánu, stávaly pevnou součástí regionu díky vazbám nabídnutých ze strany Habsburků. Kořeny původních usedlíků zde zakořenily velice hluboko. Takřka 400 let žili Srbové pospolu s Chorvaty na území Vojenské hranice. Tak dlouho držela etnika pospolu jedna idea – boj proti Turkům. Zde ale nesmíme opomenout muslimské obyvatelstvo, které je součástí tohoto regionu také již několik staletí. Po celou svou dobu ale spíše jen těžilo z výhod, které mu poskytovala Osmanská správa. Tyto výhody ale nebyly ze strany Chorvatů a především pak Srbů zapomenuty. Za staletí útlaku pod Osmanskou správou byli muslimové svými sousedy také hromadně perzekuováni. Až konec 19. a 20. století naplno odhalily rozdíly a nejednotnost mezi jednotlivými etniky. Ve chvíli, kdy se na povrch dostaly nacionalistické tendence, chtěl každý národ získat pro sebe co nejvíc. Absence jakýchkoliv zkušeností v oblasti utváření státu pak obyvatelé Balkánu pocítili v různých etnických výbojích v průběhu 20. století. Pro tento region se stala symbolickým neschopnost sjednotit se, nebo si alespoň vyhovět bez prolévání krve.

Závěr

Dnešní politická situace na Balkáně se zdá být ve své podobě stabilní. Ale bylo by chybné se domnívat, že všechny strasti z minulosti odezněly s postupem času. Generace, které zažily válku, jsou stále zde a je otázkou, jestli v budoucnu nebudeme svědky dalšího konfliktu s nábožensko-etnickým podtextem. Ačkoli etnický nacionalismus, tak typický pro Balkán, částečně ustoupil do pozadí, zřejmě nikdy nebudeme moci tvrdit, že by zdejší státy mohly převzít ideu občanského nacionalismu. Pro tento typ nacionalismu nejsou na Balkáně dostatečně vhodné podmínky. Etnická rozmanitost napříč státy má zde pevné kořeny a jakékoli myšlenky na změnu tohoto stavu by prakticky znamenaly návrat do roku 1991. Proces migrace, stěhování obyvatelstva a s tím související etnická rozmanitost jsou s Balkánem jednoduše pevně spjaty. Stejně tak i po staletí region provázející princip krevní msty. Vždyť právě krevní msta se stala symbolem občanské války v 90. letech. Toto smýšlení později ovlivnilo celou mentalitu balkánských národů. Ta se utvářela na základě zlepšení svého vlastního blahobytu na úkor někoho jiného. Vzájemná interakce jednotlivých etnik pak byla v průběhu staletí částečně odsunuta do pozadí. V těchto dobách se totiž obyvatelé Balkánu diferenciovali především na náboženském základě a také na příslušnosti k větším státním celkům. Každé etnikum bylo ovlivněno jak svým vlastním historickým vývojem, tak okolními faktory. Chorvaté byli pevně spjati s Habsburskou říší. Naopak Srbové byli o něco svobodnějším národem, ačkoli byli stále pod správou Osmanské říše. Vzájemná vojenská hrozba obou říší na sebe strhávala mnohem větší pozornost. Rozdíly mezi Chorvaty a Srby se projeví až se vzestupem nacionalismu. Muslimové byli vždy vystaveni křivdě, protože ze své pozice těžili a využívali výhod. Navíc se z povahy svého náboženství neuměli určit jako národ, protože jejich konfese byla nadřazena všemu ostatnímu.

Jak již bylo řečeno, rozmanitost je přirozeným jevem zapříčiněným činností člověka. Střetávání kultur a migrace jsou procesy, které se dějí neustále všude po světě a zanechávají za sebou stopy. V případě západního Balkánu ale nešlo o čistě přirozený proces na základě svobodné vůle daného člověka. Šlo o stav, kdy byli lidé nuceni opustit své domovy před válečnou hrozbou. Střetávání jednotlivých etnik tak bylo vyloženě jevem vynuceným. Na druhou stranu ale nesmíme opomenout pobídky ze strany Habsburků pro příchod nových obránců své říše. Vznik Vojenské hranice tak jednoznačně ovlivnil etnickou strukturu obyvatel v regionu západního Balkánu. Jako dobrý příklad mohu uvést německou menšinu v Čechách. Ta se k nám postupně dostávala od zhruba 13. století na pozvání českých panovníků, aby kolonizovala málo osídlené pohraničí země. Zde můžeme sledovat určitou podobnost

s problémem Vojenské hranice. Rozdíl ale byl v tom, že po 2. světové válce postihl Němce v Čechách odsun doprovázený násilím na základě kolektivní viny. Následně vznikly nové státy s výrazně homogenní strukturou obyvatelstva. Na Balkáně ale zůstala všechna etnika vyjma Němců pohromadě v nově vzniklé federativní Jugoslávii a nacionalismy byly potlačeny. Jejich vzájemné vyrovnání se pak konalo před objektivy zahraničních novinářů na pokraji nového milénia.

Seznam použité literatury

BOGDAN, Henry. *Historie Habsburků: sedm století rodu*. Praha: Brána, 2003. ISBN 80-7243-188-9.

BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila, Aleš HOMOLA a Zdeněk MĚŘÍNSKÝ. *Stěhování národů a východ Evropy: Byzanc, Slované, Arabové*. 1. Praha: Vyšehrad, 2005. ISBN 978-80-7429-306-1.

BELL-FIALKOFF, Andrew. A Brief History of Ethnic Cleansing. *Foreign Affairs* [online]. 1993, **72**(3), 110-121 [cit. 2017-04-06]. ISSN 00157120.

BELL-FIALKOFF, Andrew. *Ethnic Cleansing*. Londýn: Palgrave Macmillan, 1996. ISBN 978-0312107925.

Census of Population, Households and Dwellings in Bosnia and Herzegovina, 2013. *Popis2013* [online]. Sarajevo: Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina, 2016 [cit. 2017-04-02].

Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia 2011. *Republički Zavod za Statistiku* [online]. Belgrade: Statistical Office of the Republic of Serbia, 2012 [cit. 2017-04-10]. ISBN 978-86-6161-025-7

CIA: The World Factbook [online]. Washington, D.C.: Central Intelligence Agency, 2017 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/index.html>

CLARK, Janine N. *Serbia in the Shadow of Milosevic: The Legacy of Conflict in the Balkans* [online]. 17. Londýn: I.B.Tauris, 2008 [cit. 2017-04-02]. ISBN 9781845117672.

FRIGANOVIĆ, Mladen. Demographic Dynamics of Vojvodina: Example of Regional Multi-Ethnicity. *Geografski Glasnik* [online]. 1991, **53**(1), 1-17 [cit. 2017-04-10].

GLENNY, Misha. *Balkán: 1804-1999 : nacionalismus, válka a velmoci*. Praha: BB art, 2003. ISBN 80-7257-976-2.

HARTSHORNE, Richard. The functional approach in political geography. *Annals of the Association of American Geographers* [online]. 1950, **40**(2), 95-130 [cit. 2017-04-10].

HATZOPOULOS, Pavlos. *Balkans Beyond Nationalism and Identity: International Relations and Ideology* [online]. Londýn: I.B.Tauris, 2008 [cit. 2017-03-28]. ISBN 9780857710703.

HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. 3. Plzeň: Aleš Čenek, 2008. ISBN 978-80-7380-115-1.

HOROWITZ, Donald L. *Ethnic Groups in Conflict*. 1. Berkeley, CA: University of California Press, 1985.

HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2005. ISBN 80-210-3674-5.

HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers, 2001. ISBN 80-86182-49-5.

KONTLER, László a Richard PRAŽÁK. *Dějiny Maďarska*. Praha: Lidové noviny, 2001. Dějiny států. ISBN 80-7106-405-X.

KREISER, Klaus, Petr KUČERA a Christoph K. NEUMANN. *Dějiny Turecka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-012-8

KYMLICKA, Will. *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity*. 1. Oxford: Oxford University Press, 2007. ISBN 978-0199562558.

LOZA, Tihomir. Spirit of the Times. *Transitions Online* [online]. 2007, **5**(4), 4-4 [cit. 2017-04-06]. ISSN 1214-1615.

MAGOCSI, Paul Robert. *Historical Atlas of Central Europe*. 2. Washington: University of Washington Press, 2002. ISBN 0-8020-8486-9.

MALEŠEVIĆ, Siniša. *Small is beautiful* [online]. Dublin, 2016 [cit. 2017-03-24]. Dostupné z: <http://www.drb.ie/essays/small-is-beautiful>

MILEKIĆ, Sven. Post-Yugoslav ‘Common Language’ Declaration Challenges Nationalism. *BalkanInsight* [online]. 2017 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <http://www.balkaninsight.com/en/article/post-yugoslav-common-language-declaration-challenges-nationalism-03-29-2017>

MONTALVO, Jose G. a Marta REYNAL-QUEROL. Ethnic diversity and economic development. *Journal of Development Economics* [online]. 2005, **76**(1), 293-323 [cit. 2017-04-11].

MRĐEN, Snježana a Mladen FRIGANOVIĆ. The Demographic Situation In Croatia. *Geoadria* [online]. 1998, **3**(1), 29-56 [cit. 2017-04-06]. ISSN 1848-9710.

PAVLAKOVIĆ, Vjeran. Croatia, the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, and General Gotovina as a Political Symbol. *Europe-Asia Studies* [online]. 2010, **62**(10), 1707-1740 [cit. 2017-04-06]. ISSN 0966-8136.

PELIKÁN, Jan a Miroslav TEJCHMAN. *Dějiny Jugoslávie 1918-1991*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7066-939-X.

PELIKÁN, Jan, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Tomáš CHROBÁK, Jan RYCHLÍK, Miroslav TEJCHMAN a Ondřej VOJTĚCHOVSKÝ. *Dějiny Srbska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Dějiny států. ISBN 80-7106-671-0.

PIRJEVEC, Jože. *Jugoslávie 1918-1942: Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevicovy a Titovy Jugoslávie*. 1. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-2771.

Religious Structure of Croatia 1991. *Wikimedia Commons* [online]. 2016 [cit. 2017-04-02]. Dostupné z: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/39/Croatia-Religion-1991.png>

Religious Structure of Croatia 2001. *Wikimedia Commons* [online]. 2016 [cit. 2017-04-02]. Dostupné z: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/87/Croatia-Religion-2001.png>

Republika Srpska Krajina. *Wikiwand* [online]. 2017 [cit. 2017-04-02]. Dostupné z: http://www.wikiwand.com/bs/Republika_srpska_krajina

SMITH, Anthony D. *National Identity*. Londýn: Penguin, 1991. ISBN 9780140125658.

SOKOL, Anida. War Monuments - Instruments of Nation-building in Bosnia and Herzegovina. *Croatian Political Science Review* [online]. 2014, **51**(5), 105-126 [cit. 2017-04-06]. ISSN 0032-3241.

SOKOL, Anida. Between Ethnic and Civic Nationalism: Census and Nation Building in Bosnia and Herzegovina. *Medien&Zeit: The Balkans as the European inner otherness* [online]. 2016, **30**(1), 12-22 [cit. 2017-04-06]. ISSN 0259-7446.

STANOJEVIĆ, Stanoje. *Dějiny národa srbského*. 1. Praha: Jan Laichter, 1920.

Stari grad. *Gradsko Muzej Sisak* [online]. Sisak, 2017 [cit. 2017-04-03]. Dostupné z: <http://www.muzej-sisak.hr/article/51/stari-grad>

Statističke Informacije 2013. *Državni Zavod za Statistiku Republike Hrvatske* [online]. Zagreb: Croatian Bureau of Statistics, 2013 [cit. 2017-04-02]. Dostupné z: http://www.dzs.hr/default_e.htm

Statistički Godišnjak: Ljetopis Federacije Bosne i Hercegovine. *Federalni Zavod za Statistiku* [online]. Sarajevo, 2006 [cit. 2017-04-08]. Dostupné z: <http://fzs.ba/index.php/publikacije/statisticki-godisnjaciljetopisi/>

ŠESTÁK, Miroslav, Ladislav HLADKÝ, Lubomíra HAVLÍKOVÁ, Jan PELIKÁN a Miroslav TEJCHMAN. *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. Dějiny států. ISBN 80-7106-266-9.

TALLON, James. Nationalism in the Balkans an Overview: The Balkans in Turkish History. *Zeynep İskefiyeli* [online]. Eskişehir, Turkey: Sakaraya University Press, 2013, 2(1), 619-632 [cit. 2017-03-24].

TODOROVA, Maria. *Imagining the Balkans*. New York: Oxford University Press, 1997. ISBN 0-19-508751-8.

VEBER, Václav, Milan HLAVAČKA, Zdeněk MĚŘÍNSKÝ, Miroslav POLÍVKA, Petr VOREL a Martin WIHODA. *Dějiny Rakouska*. 2. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. Dějiny států. ISBN 978-80 7106-239-4.

VUKICEVIĆ, Ivan a Milan ĐOGO. The ethnic composition of BiH by settlements in 1991. *Wikimedia Commons* [online]. 2017 [cit. 2017-04-02]. Dostupné z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0e/BiH_-_ES_N_1991_1.gif

WEITHMANN, Michael W. *Balkán: 2000 let mezi Východem a Západem*. Praha: Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-199-7.

ŽÁČEK, Václav a Veselin STARČEVIĆ. *Dějiny Jugoslávie*. 1. Praha: Svoboda, 1970.